

**Universitat de les
Illes Balears**

Facultat de Filosofia i Lletres

Memòria del Treball de Fi de Grau

El republicanisme d'esquerres a Mallorca. El cas de Lambert Juncosa Iglesias

Joan Ibàñez Juncosa

Grau d'Història

Any acadèmic 2019-2020

DNI de l'alumne:43213235F

Treball tutelat per Antoni Marimon Riutort

Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts

S'autoritza la Universitat a incloure aquest treball en el Repositori Institucional per a la seva consulta en accés obert i difusió en línia, amb finalitats exclusivament acadèmiques i d'investigació	Autor		Tutor	
	Sí	No	Sí	No
	X	☐	☐	☐

Paraules clau del treball:

Juncosa, Palma, republicanisme

ÍNDEX DE CONTINGUTS

Índex de continguts	1
Introducció	3
Hipòtesi i objectius	3
Metodologia i fonts	4
Estat de la qüestió	5
L'evolució política a Palma durant la Segona República	6
La situació després de la caiguda del règim de Primo de Rivera	6
Amb el Partit Republicà Federal Balear	7
L'Avantprojecte d'Estatut d'Autonomia.....	10
Amb Acció Republicana.....	11
Escissió del Partit Republicà Federal	11
Reorganització i difusió	12
Des de la consolidació d'AR a la seva fusió per crear Esquerra Republicana Balear	13
Amb Esquerra Republicana Balear	17
Conformació de l'agrupació	17
Arran dels fets d'Octubre de 1934.....	18

Composició i objectius	20
La repressió a Mallorca	21
La situació abans de l'esclat	21
Etapas de la repressió	22
Agents i sistemes de la repressió	24
A la presó de Can Mir.....	25
A Campos i Regana	26
Memòria i conseqüències perdurables de la repressió	28
Econòmiques	28
Psicològiques i polítiques	28
Conclusió	30
Bibliografia i fonts	33
Apèndix 1: memòries de Lambert i Lluís Juncosa Iglesias	35
Apèndix 2: Documents	46

Introducció

La tasca de desenvolupar i interpretar fets històrics no és mai fàcil, ni tan sols per als historiadors més avesats, especialment quan es tracta un tema tan complex i controvertit com és el de la Segona República i la Guerra Civil espanyola. Es tracta d'un període clau en la història de l'illa de Mallorca i la ciutat de Palma, on en poc temps es produïren canvis i processos profunds en molts aspectes, per acabar sent frenats sobtadament i violentament, substituïts per altres que s'aplicaren amb la mateixa rapidesa.

Sembla un deure i menester, doncs, per qualsevol historiador interessat en la contemporaneïtat recent, estudiar la història del seu poble en un moment tan crucial, i que ha marcat de manera crònica el nostre avenir. Pareix un pas lògic, a més, fer-ho donant veu a aquelles persones que ho visqueren de primera mà, la memòria dels quals ens pot oferir enfocaments únics amb els quals podem establir una visió més nítida d'un període tan intricat.

En el present treball, llavors, es tractarà l'evolució política republicana d'esquerres a Palma des de la proclamació de la Segona República Espanyola el 14 d'abril del 1931 fins al cop d'estat del 19 de juliol de 1936, i tocant també el tema de la repressió durant la Guerra Civil espanyola, que va donar fi als intents modernitzadors, laïcistes i progressistes que intentà implantar la Segona República a Palma.

Per a fer-ho, doncs, ens centrarem en la figura de Lambert Juncosa Iglesias (1899-1967), músic, escriptor i polític. Era membre d'una família de la petita burgesia procedent del Camp de Tarragona, fill de Lambert Juncosa Massip, qui va crear Mobles Juncosa, considerada com la millor fàbrica de mobles i decoració de luxe de Mallorca al primer terç de segle XX. Tenia set germans, entre ells els arquitectes Enrique i Àngel Juncosa Iglesias, així com el metge Lluís Juncosa i també Pilar Juncosa, esposa del pintor Joan Miró. En la seva vessant artística, destaca per ser el director del Conservatori de Música de Palma, així com autor de cuplets, sarsueles i obres per a piano. També col·laborà a diverses publicacions locals.

Com a polític, va militar en el republicanisme, amb un viratge cada vegada més esquerrà, sent elegit al 1931 regidor de l'Ajuntament de Palma. Com a regidor i, posteriorment, com a tinent de batle en temps del Front Popular, i exercint la seva funció com a president de la Comissió d'Aigües i Clavegueram, va impulsar projectes vitals per a la modernització de la ciutat, com la canalització de la Font de la Vila i la construcció dels dipòsits de Son Tugores. Seguint una trajectòria política molt semblant a la d'Emili Darder Cànaves, milità primer al Partit Republicà Federal de Mallorca, per sumar-se al gener del 1932 a l'escissió cap a Acció Republicana de Mallorca, sent fundador d'aquesta. Finalment seguí amb aquesta quan es conformà en Esquerra Republicana Balear l'abril del 1934. Va ésser perseguit i empresonat durant la Guerra Civil, i represaliat econòmicament i políticament durant el règim que va seguir.

Forma part, doncs, de la generació de grans oblidats que durant part de la Segona República varen estar al capdavant de l'Ajuntament de Palma, impulsant un projecte modernitzador mai vist en aquesta ciutat. Generació que compartí amb personatges il·lustres d'aquest període tals com Emili Darder, Llorenç Bisbal, Bernat Jofre, Ignasi Ferretjans i Francesc de Sales Aguiló, i que va ser conscientment desacreditada i ignorada durant el règim franquista.

Hipòtesi i objectius

La principal hipòtesi del treball, doncs, és respondre a la incògnita de quin fou el paper de Lambert Juncosa Iglesias dins el republicanisme esquerrà i l'Ajuntament de Palma.

D'aquesta se'n desprenen objectius igualment centrats en la seva persona, com esbrinar quin era el seu caràcter polític, i d'altres més generals, perseguint entendre per què desapareix Esquerra Republicana Balear, i demostrar que Palma, políticament, era més plural i complexa del que s'ha pensat. De la mateixa manera, i molt relacionat amb els temes anteriors, també es pretén evidenciar com la repressió és un fenomen que, tot i iniciar-se durant la guerra del 1936, va perdurar en el temps.

Metodologia i fonts

Per a l'elaboració d'aquest treball s'ha fet, com a primer pas, una recollida de dades de diferents fonts que seran explicades a aquest mateix punt. En aquest aspecte, i degut a la situació extraordinària de pandèmia en la que ens trobem aquest any, cal dir que la investigació personal de fonts arxivístiques ha estat molt complicada, i en alguns casos impossible. Molts arxius, com l'arxiu de la Fundació Bartomeu March, qui conté en el seu fons gran part de la premsa de l'època, porten mesos tancats a visitants. No obstant, s'han pogut consultar fonts directes, com premsa, d'una manera indirecta, a través de fons bibliogràfics com *L'esquerra nacionalista a Mallorca*, que incorpora capítols i articles de premsa clau del període.

D'aquesta manera, després d'un primer pas de recollida de dades i transcripció de memòries escrites i estudi d'aquestes, s'ha passat a estructurar l'exposició del treball en dues parts prou diferenciades segons la trajectòria de Lambert Juncosa Iglesias. Per una part, la seva evolució política durant la Segona República, dividint-la segons les diferents agrupacions polítiques de les que va formar part i analitzant la seva tasca política i municipal al capdavant de cada una. Una segona part conformaria l'inici de la repressió, on, seguint un ordre d'aspectes i etapes d'aquesta d'acord la historiografia mallorquina especialitzada¹, es va relatant l'experiència de Juncosa durant aquesta funesta etapa de la seva vida, que narra en les seves memòries inèdites.

Així doncs, el treball s'ha elaborat des d'un punt de vista de la vida política, entenent aquesta com a autònoma per ella mateixa. Es seguiria la tendència historiogràfica que introdueix René Rémond en la seva publicació de finals dels anys 80s *Pour une histoire politique* (1988). S'ha tractat, llavors, de fer una història política que relacioni ideologia, poder, societat i economia, tenint també en compte les relacions entre el poder i la població, incloent-hi tots els grups socials.

Quan al present treball s'analitza la política a Palma durant la Segona República, per tant, també s'ha intentat donar veu a grups de pressió o sindicats, així com la premsa. A la vegada, es pretén entendre quina és la ideologia de les diferents organitzacions polítiques, quins són els seus representants, quin interès tenen aquests i quina influència presenten, així com la seva relació amb partits o agrupacions de nivell estatal, havent d'entendre com s'insereix dins el sistema polític. Volem donar a veure, doncs, l'estructura interna dels partits, factor important per comprendre el caràcter de classe i el tipus de política que segueix. Degut a la impossibilitat d'allargar més del compte el treball, no obstant, val a dir que tots aquests aspectes han estat tractats més profundament en les agrupacions polítiques republicanes d'esquerres, especialment a les que Lambert Juncosa va pertànyer.

Es tracta, doncs, del mateix enfocament que donen a les seves obres alguns professors de Catalunya que han renovat aquesta nova història política, com ara Jordi Casassas, Borja de Riquer, Joan B. Culla o Javier Tusell; o a Mallorca Antoni Marimon, on a *Entre la realitat i la utopia: història del PSM* analitza l'evolució història del partit, però incorporant apartats dedicats a la ideologia i la difusió, així com a la base social, element cabdal.

En quant a les fonts emprades, per a aconseguir mostrar una visió com més acurada possible de Palma durant aquest període, se n'han fet servir de diversos tipus, combinant fonts testimonials, orals i escrites, amb hemeroteca i bibliografia.

Per la primera part del treball, l'evolució política de Lambert Juncosa durant la Segona República, han estat d'una importància cabdal les fonts documentals. Per una part, les actes de l'Ajuntament de Palma de 1931 a 1936 han permès veure clara la seva tasca municipal com a regidor i com a tinent de batle, constant gran part de les seves intervencions als plens, i donant pistes de quin era el seu caràcter polític. D'altra banda, la premsa i publicacions periòdiques, en especial el setmanari *República* i el diari *l'Almudaina*, concedeixen, sobretot a través d'informacions sobre mítings i conferències dels partits, quin era el seu paper dins les agrupacions polítiques, i quina relació tenia amb la diferent jerarquia i afiliats. En aquest sentit, cal destacar dues publicacions a través de les quals, com ja s'ha comentat, s'han pogut extreure els números de premsa. D'una banda, seria l'exhaustiva tesi doctoral d'Arnau company *La Segona República a Mallorca. Eleccions, partits polítics, mitjans de comunicació i gestió pública*, especialment per *l'Almudaina*, i de l'altre

¹ En especial de Jospet Massot i Muntanet i de Bartomeu Garí Salellas

L'esquerra Nacionalista a Mallorca, de Mateu Morro i Sebastià Serra, que presenta articles molt interessats de l'època, especialment del *República*, òrgan de premsa d'Acció Republicana.

A més, publicacions com el *Diccionari de partits polítics de les Illes Balears*, o la biografia d'Arnau Company de *Emili Darder Cànaves. El darrer batle republicà de Palma*, que detalla la vida i política del batle Darder, qui segueix una trajectòria política gairebé idèntica a la de Juncosa, han estat primordials per a entendre les dinàmiques polítiques del període a Palma, tant dins els partits com entre aquests.

Per la segona part del treball, on s'ha estudiat la repressió que va patir l'ex tinent de batle, ens hem valgut, principalment, de memòries i testimonis orals. Les memòries inèdites de Lambert Juncosa Iglesias, qui relata el seu calvari del 6 de juliol de 1936 al 17 de gener de 1937, completant-se amb les memòries orals també inèdites del seu germà Lluís Juncosa Iglesias i amb la font oral de Maria Cinta Millán Juncosa, neta de Lambert Juncosa, qui ens explica com va viure el seu avi els anys posteriors a la repressió. Aquesta segona part, a més, ha estat complementada amb l'ajuda de publicacions d'especialistes del tema, com *El primer franquisme a Mallorca, guerra civil, repressió exili i represa cultural*, de Josep Massot i Muntaner, *La repressió a Mallorca durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939): Memòria d'una coerció planificada*, de Bartomeu Garí Salleras, o *La presó de Can Mir*, de Manel Suárez Salvà.

Estat de la qüestió

En l'estudi de la Segona República i la repressió a Mallorca, fins al començament del decenni de 1970 la informació sobre aquesta fou força deficient i escassa, veient-se en un context historiogràfic propiciat pel franquisme, i on la història contemporània no era molt practicada. A partir d'aquest moment, no obstant, comencem a veure gran aportacions com la del català Pere Gabriel amb *el moviment obrer a Mallorca*, analitzant el moviment obrer mallorquí en període republicà, o *El Mallorquinisme polític (1840-1936). Del regionalisme al nacionalisme* (1975), de Gregori Mir (amb el pseudònim d'Anselm Lull).

El 1975 es comença a editar la revista *Randa*, dirigida per Josep Massot i Muntaner. Els quatre primers volums de la revista contenien articles que parlaven del període republicà a l'illa de Mallorca, així com la Guerra civil, tractant des dels episodis més funestos de la guerra fins a la cultura i política de la Segona República. Massot i Muntaner publicarà finalment, al 1976, el llibre *La Guerra Civil a Mallorca*, on recollia els quatre articles que havia publicat a *Randa*. Respecte la Guerra Civil, a banda de Massot i Muntaner, d'entre l'abundància els darrers anys de publicacions que tracten el tema, podem destacar Bartomeu Garí, clau en la quantificació de la repressió, i David Ginard².

La revista *Lluc* comença també a dedicar especial interès a altres continguts històric del període republicà, com Sebastià Serra amb el regionalisme i els intents autonòmics, o Pere Gabriel amb les eleccions municipals. L'estudi del republicanisme ha estat prou tardà, tot i que, lligat a una revalorització de la història política, els darrers anys s'ha potenciat notablement. A nivell nacional, podem destacar *El gorro frigio. Liberalismo, democracia y republicanismo en la Restauración* (2000), de Manuel Suárez Cortina, o *El republicanismo de ayer a hoy. Culturas políticas y retos del futuro* (2012), publicació coordinada per Fernando Martínez López i Maribel Ruiz García. A Mallorca cal destacar a Isabel Peñarrubia qui, entre altres obres, amb *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923)* (1991) i *L'origen de la Caixa de Balears: els projectes d'una burgesia modernitzadora* (2001) aporta molta riquesa a l'estudi del republicanisme a Mallorca. Per suposat, és fonamental l'obra de Mateu Morro i Sebastià Serra de *L'esquerra nacionalista a Mallorca* (1986), així com el ja esmentat *Diccionari de Partits Polítics de les Illes Balears (1900-2008)*, del 2012. Respecte a l'anàlisi de continuïtats i finals del republicanisme a Mallorca, cal destacar el capítol d'Antoni Marimon a *Entre el malson i l'oblit*.³

² David Ginard, "Les repressions de 1936-1939 a les Illes Balears. Una anàlisi comparativa", a *La Guerra Civil als Països Catalans* (València: Publicacions de la Universitat de València, 2007), pàgs. 257-297

³ Antoni Marimon, "Vae Victis! De la destrucció a l'oblit. La fi del republicanisme a Mallorca (1936-1968)", *Entre el malson i l'oblit. L'impacte del franquisme en la Cultura a Catalunya i les Balears (1939-1969)* (Barcelona: Editorial Afers, 2013), pàgs. 245-274)

En quant a les biografies de personalitats republicanes de Mallorca, els darrers anys veiem, de la mà de la potenciació de la història local, un augment d'aquestes. Un clar precedent és l'estudi d'Antoni Serra de *Gabriel Alomar, l'honestedat difícil*, publicat el 1984. Podem esmentar també els estudis de caràcter biogràfic sobre Joan Sanxo i Tous, de Mateu Morro⁴ a més de les d'Emili Darder, tant les de Catalina Moner Mora (2007, 2012) com la d'Arnau Company Matas (2008). Més recentment, destaca David Ginard amb la seva aportació sobre Francesc de Sales Aguiló⁵, o la de l'esmentat Arnau Company sobre Francesc Carreras Reura.

És segur, no obstant, que, tot i sortir de manera indirecta als estudis fets sobre la Segona República a Mallorca i les vides dels seus companys, no hi ha cap biografia existent sobre Lambert Juncosa Iglesias, la tasca del qual al capdavant de l'Ajuntament de Palma i de les seves diferents agrupacions polítiques fou prou remarcable, i no ha estat estudiada amb detall fins ara.

L'evolució política a Palma durant la 2na República

La situació política a Mallorca a la caiguda del règim de Primo de Rivera

Des de la caiguda de la Dictadura del general Primo de Rivera a les darreries de 1930 s'inicia un període on tots aquells grups polítics que s'havien perseguit durant la dictadura, en especial els anarcosindicalistes, comunistes, regionalistes i republicans, poden tornar a convocar assemblees i refer la seva política, normalitzant-se progressivament les llibertats democràtiques.⁶

Tot i que pràcticament només va tenir incidència a una sèrie de poblacions, el republicanisme a l'illa s'aglutinà al voltant del Partit Republicà Federal de Mallorca -PRFM-, dirigit per Francesc Julià Perelló, i integrant republicans històrics com Francesc Villalonga, i intel·lectuals funcionaris i professionals liberals joves, com Emili Darder, Francesc de Sales Aguiló o el mateix Lambert Juncosa.⁷ El Partit Socialista es trobarà en una situació semblant, tot i que aquest va poder aprofitar també l'organització de la Unió General de Treballadors -UGT-. Al començament de 1930, els socialistes dirigits per Llorenç Bisbal ja s'estaven decantant cap a posicions antimonàrquiques, però tampoc confiaven en els republicans, a qui consideraven petits burgesos (tot i que després en cercaran l'entesa).

Aquells grups polítics conservadors i liberals que no havien col·laborat d'una forma explícita amb la dictadura també podran refer la seva línia política dins un marc democràtic, destacant-se el Partit Regionalista de Mallorca i el Centre Autonomista. Aquells que havien format part del poder durant la dictadura, per la seva part, ràpidament intentaran potenciar la unitat d'aquells partits polítics considerats com a monàrquics i catòlics.⁸

Totes aquestes agrupacions polítiques iniciaren una important tasca organitzativa en aquest moment, destacant els republicans i regionalistes, molt actius, però també els liberals, qui ocuparen els principals llocs en els ajuntaments quan aquests foren retornats a les organitzacions polítiques que s'havien elegit anteriorment a la dictadura. Excepte alguns regidors republicans a Palma, doncs, la presència de liberals i conservadors era molt majoritària. El grup socialista, a partir d'organitzacions obreres i l'acostament de sectors intel·lectuals, també es va conformar amb prou força.⁹

⁴ Mateu Morro, "Joan Sanxo i Tous: Esquerra i nacionalisme durant la II República". *Lluc*, 719 (1985), pàgs. 6-12

⁵ David Ginard, "Des de 'Fora Mallorca'. Contribució a l'epistolari de Francesc de Sales Aguiló a l'exili". *Randa*, 63 (2009), pàgs. 159-198

⁶ Sebastià Serra, "De la Dictadura de Primo de Rivera a la Segona República", a *La Segona República: XXV Jornades d'Estudis Històrics Locals*: editat per Arnau Company; Sebastià Serra (Palma: Institut d'Estudis Balearics, 2007), pàg 44.

⁷ Arnau Company, "La Segona República a Mallorca. Eleccions, partits polítics, mitjans de comunicació i gestió pública" (tesis doctoral, UIB, 2016), 1645, <http://hdl.handle.net/11201/148984>

⁸ Serra, "De la Dictadura de Primo de Rivera...", pàg. 44

⁹ *Íbid.*

Veiem llavors una tasca organitzativa i propagandística constant per part dels sectors republicans i socialistes, qui avançaren a un ritme desigual entre les distintes poblacions de l'illa. A la vegada, l'Associació per la Cultura de Mallorca ja impulsava activitats que preparaven un camí per al plantejament d'un futur projecte d'Estatut d'autonomia.¹⁰

A les eleccions municipals del 12 d'abril ja quedaren clares les alternatives polítiques existents: d'una banda, liberals i conservadors, normalment units, identificant l'estabilitat amb el seu programa, i cercant el suport de l'Església, pretenen una continuïtat a tots els nivells. Aquests faran ús de tota la xarxa de caciquisme existent perquè el poder municipal pugui ser exercit per grups propers a diversos sectors del conservadorisme o, directament, a Joan March. (jornades 45). Així com a l'Estat les eleccions tenen un caràcter d'oposició entre republicans i monàrquics, l'oposició a Mallorca es va portar a terme entre dues faccions monàrquiques: la dels liberals de March i la dels conservadors-regionalistes. D'altra banda, el Front Únic Antimonàrquic, que integrava el PRFM, l'Agrupació Socialista de Palma i la UGT de les Balears, a la que es va unir també el Partit Reformista.¹¹

Aquest resultat de les eleccions municipals del 12 d'abril provocà a Mallorca, on quedaren victoriosos els partits monàrquics, una situació força diferent a la del conjunt de l'Estat, on les candidatures republicano-socialistes havien guanyat a les principals capitals de província. La proclamació de la Segona República a Barcelona, llavors, accelerà un canvi de règim també a Mallorca, especialment a Palma, on un Comitè Revolucionari compost per republicans federals i socialistes prengué possessió provisionalment de l'Ajuntament i de la Diputació provincial. El 15 d'abril es consolidà finalment aquesta situació, prenent possessió el socialista Llorenç Bisbal com a batle de Palma, Francesc Julià (republicà federal) com a president de la Diputació Provincial i el republicà Antoni Pou com a governador civil.¹²

Amb el Partit Republicà Federal Balear

Lambert Juncosa, llavors, participà activament en la política del republicanisme federal. Des de la reorganització a Palma del Partit Republicà Federal de Mallorca el gener de 1930, el republicanisme amplià les seves bases de suport social i impulsà l'organització territorial i política. Veiem com el regidor portarà a terme una important tasca administrativa en aquest moment, com a republicà federal, fins el gener de 1932, quan forma part de la comissió organitzadora del grup adherit a Acció Republicana.¹³

Des de la convocatòria d'eleccions municipals pel 12 d'abril de 1931, el partit va intensificar els preparatius electorals. El 7 de març ja es va constituir a Mallorca el Front Únic Antimonàrquic, i el 18 de març tots aquells afiliats al Centre Republicà Balear, l'Orfeó Republicà Balear i les joventuts republicanes federals dels districtes segon i setè es reuniren en assemblea general per elegir als 17 candidats municipals. Una intensa campanya de propaganda, doncs, fou desplegada en aquells comicis per part de la Coalició Republicano-Socialista, servint-se, des de mitjans de març, dels setmanaris *Ciudadania* i *El Obrero Balear*, qui feren anuncis i cròniques sobre l'activitat de socialistes i republicans federals. A més de la celebració de mítings i actes de propaganda. A Palma, acabaren elegits 5 republicans federals.¹⁴

Amb la proclamació de la segona República, el nou Comitè Provincial acordà que cap afiliat al partit no podia pertànyer a cap altra organització política o entitat, encara que tingués caràcter republicà. Fou una decisió que va suposar una primera escissió del republicanisme illenc, excloent republicans socis del Centre Republicà Balear però no militants del PRFM, i que va conduir a la creació de Concentració Republicana. El partit aconsegueix llavors intensificar la seva estructura organitzativa, especialment als districtes de Palma:

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Company, "La Segona República a Mallorca...", 1646

¹² *Ibidem*, 1647-1648

¹³ Antoni Marimon, Sebastià Serra (dirs.), *Diccionari de partits polítics de les Illes Balears (1900-2008)* (Palma: Lleonard Muntaner, 2012), 235-236.

¹⁴ *Ibid.*, 236

el mes de maig constituïren el Centre Republicà Federal del districte tercer; el Centre Republicà del districte cinquè; i el Centre Republicà Federal del districte vuitè.¹⁵

En la inauguració oficial el dia 24 d'aquest darrer, situat al carrer d'Herederó, al barri de Son Espanyolet, i encapçalat per Joan Albertí Ricaula, hi participà activament en Lambert Juncosa. Segons la crònica, abans de començar l'acte s'havia aixecat una tribuna davant el local del centre, en la qual varen seure Tomàs Renteria -representant al batle Bisbal-, el president honorari del centre Luis Ferbal, el regidor Francesc Villalonga, el president Josep Rimeró Trián i alguns membres de la directiva, entre els quals es trobava Lambert Juncosa. Després que l'Orfeó Republicà Balear interpretés diferents himnes de caire republicà i esquerrà, Juncosa, juntament amb altres candidats republicans federals del districte (Bernat Jofre i Luis Ferbal), a més de Josep Tomàs Renteria i Francesc Villalonga, feren intervencions que centraren el seu discurs al voltant del panorama polític del moment, fent referència a com de diferents serien les pròximes eleccions per tractar-se només de partits republicans. Criticaren alguns partits constituïts de bell nou, "obedeciendo unos (...) a las ambiciones caciquiles que quieren albergar en la República, cosa que es imposible, y otro que se llama de concentración y pretende ser el partido histórico republicano, habiendo nacido de la separación por indisciplina del que verdaderamente debe llevar este nombre, el partido Republicano Federal, a quien acusan de autócrata los individuos de la citada concentración por haber hecho cumplir la disciplina que es necesaria en toda institución bien organizada.", i seguiren animant a lluitar contra les coaccions. Indicaren, a més, demostrant clarament quin concepte de govern tenien, que "concebir una República sin federalismo, es constituir una monarquía disfrazada", defensant que la candidatura republicana federal era l'única que presentava les vertaderes llibertats republicanes.¹⁶

El canvi de règim el 14 d'abril de 1931, així com les denúncies de caciquisme, aconseguiren que el 31 de maig es celebrés una altra volta d'eleccions municipals a una sèrie de poblacions. Les eleccions municipals del 12 d'abril havien estat impugnades en 22 municipis de Mallorca gràcies a les anomalies denunciades pels republicans i socialistes, presentant actuacions caciquils i pressions irregulars.¹⁷ Republicans i socialistes sortiren guanyant a Palma, Binissalem, Inca, Felanitx, Manacor, Pollença i Alaró. El poder municipal, llavors, va quedar dividit entre grups republicans i monàrquics. Seria llavors quan Lambert Juncosa hauria entrat com a regidor a la batlia de Ciutat, havent-hi obtingut els republicans 17 regidors.¹⁸

Així com l'actuació dels ajuntaments durant l'any 1930 va tenir connotacions de transició, centrant-se la seva activitat en atenció a escoles, peticions d'amnistia, etc., la tasca fonamental dels socialistes i republicans, després de tenir majoria en les dues voltes de les eleccions municipals del 1931, foren les obres públiques, alleugerint també l'atur, i l'actuació cultural, creant escoles, biblioteques...¹⁹ És aquest, doncs, el marc d'acció on trobem actuacions més notables de Juncosa en aquest moment:

Veiem com Lambert pren possessió del seu càrrec en la sessió de constitució de l'Ajuntament del 8 de juny de 1931. Són proclamats els regidors electes en la mateixa sessió on Llorenç Bisbal és elegit com a batle, i en la qual Joan March presenta una reclamació contra el candidat Emili Darder per suposada incapacitat d'exercir com a regidor. Lambert surt elegit amb 635 vots com a regidor del districte 8è, juntament amb Lluís Ferbal, Bernat Jofre i Rafel Togores. A la vegada, es nomenen també dos síndics, resultant elegits en votació Lambert Juncosa i Manel Cirer, per vint-i-quatre vots. Finalment, al seu discurs de nomenament com a batle, Llorenç Bisbal ja fa referència a la necessitat d'un projecte de canalització de les aigües i clavegueram a Ciutat, idea que el nostre regidor no tardà en fer-se pròpia.²⁰

En la sessió ordinària de l'Ajuntament del 10 de juny, figura ja com a membre de les comissions permanents d'obres i d'aigües.²¹ A més, en un moment en què el debat polític en els ajuntaments es centrà sovint en qüestions religioses, especialment en els temes de l'escola laica i la separació de l'Església de

¹⁵ *Íbid.*, 237

¹⁶ "Política local. Inauguración de un Centro Republicano en el 8º Distrito", *La Almudaina*, dimarts, 26 de maig de 1931, pàg. 2. – Extret de: Arnau Company, "La Segona República...", pàg 487)

¹⁷ Marimon i Serra, *Diccionari de Partits polítics*, 237

¹⁸ Serra, "De la Dictadura de Primo de Rivera...", pàg. 46

¹⁹ *Íbid.*

²⁰ Ajuntament de Palma, *Pleno y ordinario AH-2200-1* (1931). Pàgs. 14-19

²¹ *Íbid.*, 25

l'Estat²², Juncosa es posiciona obertament firmant una proposició que planteja la laïcització de l'Ajuntament.²³ De la mateixa manera, un mes després, el 20 de juliol, firma una proposta dels regidors de l'Ajuntament perquè es decreti la separació de l'Església de l'Estat, l'expulsió de la Companyia de Jesús "y demàs ordenes religioses que no figuren en el Concordato", i la implantació de l'Escola única laica.²⁴ El 4 de novembre, a més, vota a favor de la supressió de la consignació a La Piedad, institució benèfica per a dones "de vida corrompida".²⁵

Els seus principis pacifistes i demòcrates queden igualment retractats en la sessió de l'Ajuntament del 17 de juny, on signa una proposta del batle Bisbal en què protestava per uns aldarulls de naturalesa política efectuats nits abans, i instava a no rendir-se als actes de provocació i denunciar tota violència exercida contra i sobre persones.²⁶ Al mateix ple, els regidors de l'Ajuntament, entre ells Lambert, firmen perquè l'Ajuntament acordi resoldre amb tota urgència el problema de la neteja d'espais públics.²⁷

Després d'haver triomfat el 31 de maig a les eleccions parcials a regidor, i el 28 de juny als comicis generals a Corts Constituents, aconseguint els cinc escons de la majoria (sortint per ordre de vots, Manuel Azaña, Francesc Julià, Alexandre Jaume, Gabriel Alomar i Josep Teodor Canet), continuà, des de juliol de 1931, la implantació territorial del partit. Liderada per Francesc Julià, la formació lluità contra el caciquisme i per a la republicanització de les institucions i de la societat mallorquina, intentant també consolidar l'estructura organitzativa del partit.²⁸

A la vegada, la tasca municipal dels regidors seguia en marxa. El 29 de juliol del 1931 s'aprova una proposició de Lambert Juncosa i de Bernat Jofre, qui destaquen la necessitat "indiscutible" d'acostar la vida dels suburbis a la de les zones més neuràlgiques de Palma, i demanen que "se dirija un ruego a la Compañía Telefónica Nacional, para que instale teléfonos públicos en los citados suburbios".²⁹ Petició que Juncosa reitera el dos de desembre, davant el poc èxit d'aquesta.³⁰

Juncosa, a més, va contribuir activament en la tasca d'organització i conformació estructural del nou ajuntament. Juntament amb els regidors Tomás i Jofre, proposa una esmena dins la discussió que s'estava portant a terme el 12 d'agost sobre l'estructura que hauria de tenir el Consell d'Urbanisme. Mitjançant el seu plantejament, suggereixen que molts dels assumptes clau hagin de passar per l'esmentat consell, que el formarien 5 regidors amb caràcter honorífic, per al seu estudi. Lambert Juncosa defensa l'esmena al·legant a que "se había procurado que los componentes del Consejo fueran vocales más prácticos que idealistas, por el carácter de asesores honoríficos"³¹

Al final de l'agost de 1931, hi hagué enfrontaments a l'Ajuntament de Palma entre republicans federals i socialistes, que quedaren eclipsats per les tensions que hi va haver dins el partit els mesos vinents. Aquestes es degueren tant a les declaracions a finals de setembre del diputat a Corts Gabriel Alomar sobre l'autonomia de les Balears en un debat del text constitucional, com a la candidatura del governador civil menorquí Francesc Carreras Reura a la segona volta de les eleccions a Corts Constituents del 4 d'octubre per cobrir l'escó d'Azaña.³² Carreras havia estat proposat a la Junta Provincial del Cens Electoral de Balears del 27 de setembre pels regidors de la minoria republicana federal de l'Ajuntament de Palma, entre els quals es trobava Lambert Juncosa. Dins tot aquest embolic a l'interior dels plens, no obstant, Juncosa sol centrar-se en qüestions pràctiques de la ciutat que necessiten resoldre's, com ara proposant que torni a la comissió un dictamen sobre la circulació de vehicles pel carrer Colom, Bolseria i altres.³³

²² Serra, "De la Dictadura de Primo de Rivera...", pàg. 46

²³ Ajuntament de Palma, *Pleno y ordinario AH-2200-1* (1931). Pàg. 30

²⁴ *Ibid.*, 98-100

²⁵ *Ibid.*, 314

²⁶ *Ibid.*, 54

²⁷ *Ibid.*, 55

²⁸ Marimon i Serra, *Diccionario de Partits polítics*, 238

²⁹ Ajuntament de Palma, *Pleno y ordinario AH-2200-1* (1931). Pàg. 418

³⁰ *Ibid.*, 371

³¹ *Ibid.*, 137

³² Marimon i Serra, *Diccionario de Partits polítics*, 238-239

³³ Ajuntament de Palma, 31 de Desembre, *Pleno y ordinario AH-2200-1* (1931). Pàg. 120

L'octubre, a més, el republicà Federal Francesc Villalonga Fàbregues, qui s'estava acostant cada vegada més a la minoria radical del Parlament, fou designat batle de la ciutat després de la dimissió del socialista Llorenç Bisbal. En aquest moment, que coincideix en què el també republicà federal Joan Manent és elegit, el PRFM s'acosta cada vegada més a les posicions radicals de Lerroux³⁴, factor clau en l'escissió d'una part important dels seus components, entre ells Juncosa, cap a Acció Republicana, qui eren partidaris del republicanisme d'Azaña.

- L'avantprojecte d'Estatut d'Autonomia

A través del Partit Republicà Federal de Mallorca sortiren elegits regidors com Emili Darder o Lambert Juncosa que pogueren dur a terme una tasca municipal eficaç, a la vegada que mantenien i impulsaven tant entitats culturals de caràcter nacionalista, com un moviment a favor de l'Estatut d'Autonomia³⁵

La discussió de l'Avantprojecte d'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears, doncs, va significar una esperança per aquells sectors més nacionalistes. El plantejament autonòmic va sorgir de l'Associació per la Cultura de Mallorca, d'alguns membres de la Cambra de Comerç i de l'adhesió de membres de la Cambra Agrària. S'intentà un projecte d'Estatut d'Autonomia que s'aprovàs en assemblea d'entitats i ajuntaments en l'estiu de 1931, el mateix moment en què es discutiria la Constitució. El plantejament, llavors, es preveia a través d'entitats i no d'organitzacions polítiques. El Partit Republicà Federal, no obstant, a més del partit regionalista i alguns membres centristes, també participà en la divulgació d'aquest plantejament autonomista.³⁶

Es va acordar finalment que la discussió de l'Avantprojecte es faria a l'assemblea del dia 20 al Teatre Principal. Diumenge 19 de juliol l'Ajuntament de Palma va dur a terme una sessió extraordinària per tractar la designació dels seus representats a l'esmentada assemblea. El batle Bisbal, doncs, feu una proposta de nomenar una comissió de les diferents fraccions que formaven el consistori, i assistirien a l'assemblea amb completa llibertat d'acció, veu i vot.³⁷ En aquesta comissió, doncs, va ser elegit, entre altres, Lambert Juncosa.³⁸

El matí del dia 20, doncs, comença l'assemblea. A la segona sessió, després de lamentar l'absència de representants de Menorca, es passà a discutir l'articulat de l'avantprojecte. És en la discussió de l'article 2n sobre l'idioma, on trobem una esmena de Juncosa. Aquest article concretava que la llengua oficial hauria de ser la materna en la regió i Catalunya, i que la castellana seria emprada amb la resta de relacions exteriors. Quant a l'ensenyament, la llengua oficial seria la castellana, i els funcionaris públics haurien d'acreditar anualment conèixer el mallorquí.³⁹ Lamentablement, només coneixem la naturalesa d'altres esmenes dirigides a aquest article, però no la de Lambert Juncosa, que no ha quedat registrada, per la qual cosa no en podem treure conclusions clares. En qualsevol cas, es tractava d'un article molt avançat per l'època quant a la recuperació de la llengua autòctona, i no fou aprovada sense ser discutida per socialistes i altres republicans federals com Jaume Bauzà i Docmael López.

El fracàs final del debat autonòmic, per l'absència de representants de Menorca i el retrocés de posicions de republicans federals influenciats pel lerrouxisme, es va agreujar amb el debat constitucional que va prohibir la federació de regions autònomes. El projecte d'Estatut d'autonomia de l'any 1931 es va col·lapsar definitivament.⁴⁰

³⁴ Marimon i Serra, *Diccionari de Partits polítics*, 238

³⁵ Mateu Morro, "Esquerra Republicana Balear", a *Quinze anys dels premis d'investigació "ciutat de Palma": 1970-1984* (Palma: Ajuntament, 1986), pàg. 163

³⁶ Serra, "De la Dictadura de Primo de Rivera...", pàg. 47

³⁷ Arnau Company, *Emili Darder Cànaves: el darrer batle republicà de Palma*, (Palma: Ajuntament de Palma, 2008), 90-91.

³⁸ Ajuntament de Palma, *Pleno y ordinario AH-2200-1* (1931). Pàgs., 95-96

³⁹ Company, "La Segona República a Mallorca...", 425-426

⁴⁰ Serra, "De la Dictadura de Primo de Rivera...", pàg. 48

Amb Acció Republicana

- L'escissió del PRFM

Com bé s'ha dit, les posicions del Partit Republicà Federal de Mallorca eren cada vegada més pròximes al republicanisme radical, motiu de malestar entre part dels seus membres. Des de setembre de 1931, al partit havien conviscut dues tendències cada vegada més allunyades. D'una banda, la majoritària seguia un republicanisme lerrouxista, i era liderada per Francesc Julià. De l'altra banda, la tendència seguidora de Manuel Azaña, líder d'Acció Republicana, liderada per Francesc Carreras i Vicente Tejada a Mallorca, i per la qual sembla que es decantà Juncosa. En general, el lerrouxisme coincidia amb els republicans històrics de més edat i políticament veterans. En canvi, aquells que seguien l'ideal polític d'Azaña eren republicans més joves, favorables a la col·laboració amb el Partit Socialista, i amb tendències més d'esquerres i mallorquinistes.⁴¹

Els membres d'Acció Republicana, propers al catalanisme d'esquerres, foren a Mallorca els promotors més enèrgics de la lluita per l'Estatut, i els que més s'obstinaren en la necessitat d'una normalització cultural i lingüística. A més, clar, de la tasca municipal quant a sanitat, educació i urbanisme, en la qual Juncosa treballà enèrgicament.⁴²

Després de l'aprovació el 9 de desembre de la Constitució de la República, el nou govern d'Azaña no va incloure representació radical. La minoria del PRFM va negar la col·laboració al Govern d'Azaña. Entre el desembre del 1931 i el gener del 1932 la crisi del partit es va accentuar quan es va adherir al Partit Republicà Radical Espanyol, fet impulsat pel governador civil Joan Manent i Francesc Julià. El gener de 1932 aquesta tensió es va convertir en una escissió important, iniciada pel llavors batle de Palma Vicente Tejada, qui es donà de baixa del partit. Com a desacord al Comitè Municipal de Palma, que acordà adherir-se al Partit Republicà Radical Espanyol, el 16 de gener va aparèixer una comissió organitzadora d'Acció Republicana, de la qual formava part Juncosa.⁴³ Aquests, en un comunicat a la premsa, es definien com a defensors de les doctrines de Pi i Margall, i expressaven el seu compromís amb què Mallorca assolís l'autonomia política i administrativa⁴⁴

Durant la resta de gener i tot el febrer s'iniciaren les adhesions a Acció Republicana i les baixes del PRFM. A Palma, tots els centres republicans dels districtes es veren afectats per l'escissió, passant en bloc a Acció Republicana els antics centres republicans federals dels districtes tercer i cinquè, així com el Grup de suport a la República⁴⁵

Així doncs, el gener de 1932 la comissió organitzadora del grup adherit a AR començà a treballar en l'organització del nou partit. El 2 de febrer es celebrà la assemblea general de constitució d'Acció Republicana de Mallorca. S'aprovaren els estatuts que definien el partit com a agrupació política liberal, democràtica i federal, i es reafirmaren en el seu ideal de república federal. El partit quedà definitivament constituït deu dies després, en una reunió al local social del carrer de les Minyones de Palma, on Lambert Juncosa hi va estar present, nomenant-se una Junta directiva, dins la qual ell hi figura com a vicesecretari-comptador.⁴⁶ D'aquesta manera, a Mallorca els republicans es fragmentaven en 4 grups: Acció Republicana de Mallorca, Partit Republicà Federal de Mallorca (radical), el Partit Radical-Socialista i el Partit Republicà Democràtic Federal, d'escassa incidència.⁴⁷

El 25 de febrer s'enviaren al governador civil els estatuts del partit aprovats en l'esmentada assemblea insular per a la seva aprovació i inscripció en el Registre d'associacions del Govern Civil. Lambert Juncosa, juntament amb Bernat Jofre i Eduardo Gómez, com a membres de la Comissió Organitzadora, signaren la

⁴¹ Marimon i Serra, *Diccionari de Partits polítics*, 239

⁴² Mateu Morro i Sebastià Serra, *L'esquerra nacionalista a Mallorca (1900-1936)* (Barcelona: La Magrana, 1986), pàg. XXV

⁴³ Marimon i Serra, *Diccionari de Partits polítics*, 230-240

⁴⁴ Arnau Company, *Emili Darder Cànaves*, 158

⁴⁵ Marimon i Serra, *Diccionari de Partits polítics*, 239-240

⁴⁶ *Ibid.*, 11-12

⁴⁷ Morro i Serra, *L'esquerra nacionalista*, XXIV

instància i el reglament. En la declaració preliminar, Acció Republicana de Mallorca ja es definia com a agrupació de ciutadans de caràcter liberal, democràtic i federal. Proclamava, a més, el dret de Mallorca a la seva completa autonomia administrativa i política, propugnant la unió de les tres Illes per a formar un Consell Regional⁴⁸

- Reorganització i difusió

A Palma, quan el Consell Municipal va estar constituït es va completar l'estructura organitzativa del partit amb la creació de centres d'Acció Republicana en alguns districtes, l'obertura de nous locals socials, l'organització d'actes de propaganda i la reorganització de les juntes directives. En la segona meitat de 1932, la consolidació de l'estructura organitzativa del partit a Palma va veure un veritable impuls amb la creació de centres de districte.⁴⁹

En aquest context, la Comissió organitzadora del centre d'Acció Republicana del raval de Santa Catalina, al local del carrer Caro, l'1 de setembre va veure constituïda oficialment l'agrupació, i l'1 d'octubre es va fer l'acte públic de constitució. Com a regidor de l'Ajuntament, Lambert Juncosa pogué fer un agradable discurs parlant sobre la ideologia d'Acció Republicana, especialment del tema de les autonomies regionals. Enraonant sobre la naturalesa del partit, afirmà que aquest "aspira a una federación moderna, multiforme y elástica por medio de la concesión de Estatutos a las regiones que estén capacitadas para ello y en la forma que más se avenga a sus peculiares necesidades". Seguidament, va mostrar una actitud crítica respecte altres partits, sentint "que haya todavía organizaciones que para vivir tengan necesidad de difamar a las otras", referint-se a uns pamflets que s'havien anat repartint pel districte en què es feia referència als dirigents d'Acció Republicana.⁵⁰

Des de març del 1932, inicià una campanya de mítings de propaganda pels municipis de Mallorca per difondre l'ideari del nou partit i per consolidar encara més l'estructura organitzativa pels municipis de Mallorca.⁵¹ El diumenge 6 de març es celebrà l'assemblea general insular d'Acció Republicana de Mallorca per al nomenament del Consell Insular. En aquesta, on Vicente Tejada torna a sortir com a president, Lambert Juncosa sembla que es reafirma com a vicesecretari comptador. A la vegada, l'1 de maig es constitueix la Joventut d'Acció Republicana.⁵²

Durant el debat parlamentari del maig al setembre de 1932 en les Corts espanyoles per l'aprovació de l'Estatut de Catalunya, des dels diferents òrgans de govern d'Acció Republicana de Mallorca es va donar suport a l'aprovació del text estatutari. Lambert Juncosa, juntament amb Vicente Tejada, defensaven en el ple de l'Ajuntament del 14 de setembre que es "doni la representació oficial de la Corporació per assistir al acte d'entrega del Estatut, a tots els regidors que ho sol·licitin". En aquest context, amb motiu del lliurament de l'Estatut de Catalunya, els dies 24 i 25 de setembre, ARM i l'Associació per la Cultura de Mallorca organitzaren un viatge a Barcelona. El vespre de dia 23 va sortir del port de Palma una Comissió de l'Ajuntament de Palma que assistiria als actes a Barcelona, formada pel Batle Bernat Jofre i pels regidors d'Acció Republicana, entre ells Lambert, i alguns socialistes.⁵³

Acció Republicana es va estendre arreu de l'illa, aprofitant el prestigi del lideratge a nivell estatal d'Azaña. La col·laboració i entesa que va mantenir amb el Partit Socialista li va possibilitar governar l'Ajuntament de Palma amb els batles Francesc Villalonga Fàbregues, Bernat Jofre Roca i Emili Darder Cànaves, pràcticament des d'octubre del 1931 fins octubre del 1934.⁵⁴ Tot i que el partit va tenir una crisi a la batlia amb la dimissió de Villalonga, no suposà cap fractura organitzativa rellevant en la formació política, i es va resoldre amb el nomenament com a nou batle de Bernat Jofre el 22 de juny. Acció Republicana aconseguia llavors continuar

⁴⁸ Company, "La Segona República a Mallorca...", 583

⁴⁹ Marimon i Serra, *Diccionari de Partits polítics*, 13

⁵⁰ "Política local. Acció Republicana del Arrabal", a *La Almudaina*, dimecres 5 d'octubre de 1932, pàg. 2. – extret de: Company, "La Segona República a Mallorca...", 589

⁵¹ Marimon i Serra, *Diccionari de Partits polítics*, 13

⁵² Company, "La Segona República a Mallorca...", 586-587

⁵³ *Ibid.*, 599-601

⁵⁴ *Ibid.*, 1655

detentant la Batlia de Palma, però amb un cert desgast públic en el republicanisme illenc, ja que la dimissió del republicà històric suposà la pèrdua de bona part del crèdit que havia aconseguit el partit a la seva pugna amb el PRFM.⁵⁵

La tasca de Juncosa com a regidor és notable en aquest moment: el 18 de juliol figurava ja dins la Comissió d'Aigües com a president, i com a vocal a la Comissió d' Obres, a la de "Alumbrado, bomberos y reemplazos", i a la de Treball. És, així mateix, síndic de "Riesgos de la Acequia d'en Baster", i President de la Fira del Ram.⁵⁶

Havent estat designat delegat de l'Ajuntament de la Fira del Ram, defensa el 25 de gener que aquest es celebri a la Rambla, fet demanat per una Comissió de firaires. De la mateixa manera, el 9 de març aconsegueix que s'accepti la subvenció de 1000 ptes. per a la Fira del Ram.⁵⁷ El seu esforç es veu reconegut el 4 d'abril, moment en què es llegeix una carta d'agraïment dels firaires a Juncosa, i també consta en acta un agraïment per aclamació per la seva tasca de gestió de la Fira, moment en què Juncosa agraeix la col·laboració de Palou i de la guàrdia urbana, i recalca el satisfactori resultat econòmic del projecte.⁵⁸

Més destacable encara és la seva funció al capdavant de la Comissió d'Aigües. El 4 d'abril avisa que la construcció dels dipòsits reguladors d'aigües començarà en dos mesos.⁵⁹ L'11 de juliol figura com a president de la Comissió Especial d'Aigües, llegint-se un comunicat on s'infereix la compra de la parcel·la de Son Tugores, on aniran a parar els dipòsits, formant part de la mesa on el 10 d'agost es subhastaran les obres d'aquests.⁶⁰ El 31 del mateix mes presenta en acta un informe de la Comissió d'Aigües, on apunta que les obres costaran 1.070.363 ptes., i demana la canalització de l'Eixample amb el romanent, obra que considera imprescindible. Després d'acabar el llarg informe lloant la República i la seva tasca, tot el Consistori aplaudeix la feina portada a terme per la Comissió.⁶¹ De la mateixa manera, el 24 d'octubre se'l designa representant a la subhasta de construcció d'una canonada que aniria de Son Tugores a Palma, adjudicant finalment el 23 de novembre les obres de l'esmentada canonada a Joan Vilagut Jorba.⁶² Seguint amb aquesta línia, el 8 de desembre presenta una esmena, juntament amb Emili Darder, sobre la creació d'un arbitri sobre els pous negres situats prop d'on hi hagi clavegueram.⁶³

D'altra banda, cal ressaltar també com potència la cultura, posicionant-se sempre a favor de les subvencions culturals. Ho veiem clar en el ple del 13 de desembre, on vota a favor de subvencions per al "Diccionario Mallorquin", per a la Societat Arqueològica Lul·liana, i per a l'Ateneu, i el 14 de desembre per a la "Asociación para la Cultura de Mallorca".⁶⁴

- Des de la consolidació d'AR durant el 1933 a la seva fusió per crear ERB

Al llarg de l'any 1933, ARM va continuar el procés de consolidació de l'any anterior, veient intensificada la seva estructura organitzativa territorial. Especialment a Ciutat, on va aconseguir l'obertura d'una nova seu central i nous centres de districte, però també a la Part Forana es varen constituir nous comitès locals. No obstant això, també es varen viure moments agredolços per la pèrdua de la Batlia de Palma el gener de 1933; l'èxit parcial a les eleccions municipals d'abril de 1933 (que suposà la consolidació d'Acció Republicana com a gran partit republicà d'esquerres); la derrota que varen sofrir a les eleccions del Tribunal de Garanties Constitucionals, així com el fracàs en les eleccions generals de novembre de 1933; la recuperació de la batlia

⁵⁵ *Íbid.*, 599

⁵⁶ Ple de l'Ajuntament de Palma, AH-2201 (1932). Pàg. 375

⁵⁷ *Íbid.*, 38, 61, 117

⁵⁸ *Íbid.*, 159

⁵⁹ *Íbid.*, 162

⁶⁰ *Íbid.*, 359, 414

⁶¹ *Íbid.*, 466-467

⁶² *Íbid.*, 555, 625

⁶³ *Íbid.*, 643

⁶⁴ *Íbid.*, 659-662

de Palma el desembre; l'aparició del setmanari *República*; i les negociacions amb el Partit Republicà Socialista Independent per a la conformació d'Esquerra Republicana Balear.⁶⁵

Com s'ha dit, doncs, l'11 de gener s'acceptà la dimissió del membre d'Acció Republicana Bernat Jofre com a batle – tot i que Juncosa votà en contra –, cosa que evidencià les creixents tensions entre aquest partit i els socialistes. Finalment es designà el dia 25 del mateix mes el republicà radical Josep Tomàs Renteria.⁶⁶

Mentrestant, el 15 de gener es convocava la segona assemblea insular del partit en el teatre de la Societat Bellver del Terreno. En aquesta, després d'intervencions del president del Consell Insular Vicente Tejada, va intervenir Lambert Juncosa, qui va llegir la memòria reglamentària, va explicar la gènesi del partit i va dedicar també un record a Francesc Villalonga. Va continuar detallant aquells articles que considerava més importants dels estatuts aprovats, esmentant el 4t article, on constava l'adhesió al partit d'Acció Republicana Nacional, encara que recordava que aquest era condicional “a que se cumpla el punto de su programa que hace referencia al reconocimiento de las autonomías y personalidades regionales”. Repassa també els actes públics de l'organització, destacant especialment l'èxit del viatge a Barcelona acompanyant la delegació oficial de l'Ajuntament de Palma en l'acte de lliurament de l'Estatut de Catalunya. Envia, a més, una salutació al nou governador civil d'Àvila, i continua enumerant i elogiant els consells locals que tenia el partit, que sumarien un total de 43 a Mallorca, i on, segons diu, els afiliats al partit serien més de 10.000: “Teniendo en cuenta las organizaciones de Palma, el partido de Acción Republicana cuenta actualmente con más de diez mil afiliados, cifra que indica claramente la pujanza de nuestro partido realmente sorprendente si se tiene en cuenta, sobre todo, el poco tiempo de la organización.”⁶⁷

Juncosa acaba el seu parlament destacant la feina dels ajuntaments composts per membres del partit, fent especial menció a la tasca de la minoria del consistori de Palma. Destacava, entre altres, la feina de Bernat Jofre com a batle, fent referència a la importància d'obres com la “canalización de aguas, alcantarillado, construcciones escolares, reorganización sanitaria, presupuesto con superávit del año anterior, etc. son obras importantísimas en las que la minoría de Acción Republicana no ha estado ni mucho menos ausente.”. Dedicant una salutació al seu company Jofre, demostra quins són els atributs que han de presentar els membres del partit, dels quals l'elogiat gaudeix, i l'anima a “seguir en la brecha luchando si momentáneamente haya podido sentir una decepción explicable al ser torcidamente interpretada su obra eficiente, honrada, sincera y nitidamente democrática, cualidades que por otra parte han de ser siempre norma de nuestra actuación.”⁶⁸

Col·labora després activament en una intensa campanya de mítings i conferències del partit tot i la pèrdua de la Batlia de Palma el gener de 1933, fent ús de la seva oratòria. En aquesta campanya s'exposa, com hem vist, la doctrina del partit, i s'evidencia l'obra de govern portada a terme des de les institucions, tant per la de la del Govern de la República d'Azaña com la del diputat Emili Darder i els seus regidors al front de les àrees de gestió de l'Ajuntament de Palma.⁶⁹

De la mateixa manera, el 19 de març presideix amb altres regidors i Josep Aguiló un banquet d'homenatge a Francesc Carreras a Pollença, i indica en el seu discurs que el partit encarnava llavors un nou concepte de l'ordre “engendrado por los desórdenes anteriores y quiere formar una nueva conciencia política”⁷⁰

En aquest temps Lambert Juncosa, al capdavant de la Comissió d'aigües, porta a terme una important tasca sobre la conducció d'aigües a l'Eixample, rebent una felicitació per la seva feina. Es mostra, a més, a favor de contractar un arquitecte per a aquestes obres, a més de presentar un escrit on parla sobre si els ciutadans hauran de contribuir econòmicament a les obres de les noves instal·lacions.⁷¹

⁶⁵ Company, “La Segona República a Mallorca...”, 603-627

⁶⁶ Company, “La Segona República a Mallorca...”, 603-604

⁶⁷ “Política local. Asamblea Regional de ‘Acció Republicana’ de Baleares”, *La Almudaina*, diumenge 22 de gener de 1933, pàg. 4. – Extret de: Company, “La Segona República a Mallorca...”, 604-605

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ Company, “La Segona República a Mallorca...”, 610

⁷⁰ *Ibid.*, 618-619

⁷¹ Ple de l'Ajuntament de Palma, AH- 2202 (del 2 de gener al 19 de juny de 1933). Pàgs. 112, 139, 169, 195

El 14 d'abril, ARM inaugurà la seva nova seu central del partit, al local social de la plaça de la Constitució, aprofitant la commemoració del segon aniversari de la proclamació de la República. En aquest acte, presidit pel president del Consell Municipal de Palma, Sabater, hi hagué discursos, on no hi faltà Juncosa, qui afirmà que aquella inauguració del local manifestava una demostració clara del progrés del partit, a la vegada que la commemoració del segon aniversari del règim republicà implicava la consolidació de l'ideal de l'agrupació. Destaca la fermesa dels ideals del partit, fidels al federalisme de Pi i Margall, dient que, si aquest visqués, "se acomodaría a la manera de entender que tiene Acción Republicana de la República Federal ya que este partido pretende que cada pueblo, de idéntica manera que el catalán, tenga su Estatuto; y que enamorados de la libertad seguimos con la autonomía". D'altra banda, fent un balanç del temps transcorregut des de la proclamació de la República, no omet cap crítica al lerroixisme, dient que "se vería como después de dos años de República, los republicanos históricos que creían tener la patente de autenticidad, se han juntado con los que querían una Monarquía con gorro frigio, y se dedican a combatir nuestra República Democrática, haciendo obstrucción al Gobierno solo para derribarlo, pero les es imposible prosperar." I, seguint amb la crítica d'aquests, que defensaven que eren gent d'ordre, examina com "hace cuatro días promovían en el Parlamento la huelga ferroviaria y que confunden la libertad con el libertinage"⁷²

Per a dinamitzar el nou local, difondre l'ideari del partit i explicar la gestió dels regidors del partit a l'Ajuntament de Palma, a mitjans de juny de 1933 s'anunciaren un cicle de vuit conferències a celebrar setmanalment. Amb aquesta finalitat, el 22 de juny, Juncosa, com a regidor de l'Ajuntament, havia de xerrar sobre "La canalització de les aigües a Palma". La conferència, no obstant, s'ajornà per la visita de Juncosa a Madrid com a integrant de la comissió de l'Ajuntament de Palma.⁷³ Els mesos de març i maig, a la vegada, també s'havia organitzat un cicle de conferències al local del carrer de García Hernández, on el 25 de maig Juncosa explicà "El problema de les aigües a Ciutat"⁷⁴

El 3 de setembre, en les eleccions de vocals al Tribunal de Garanties Constitucionals, la participació de Lambert i la seva lluita anticaciquil es manifesten en el vot a favor de la proposta del regidor Jofre, que demanà que es declarassin nuls els vots que tragués el candidat Joan March, qui estava processat per subornament i altra traïció.⁷⁵

Amb la caiguda del govern d'Azaña el setembre de 1933, dues posicions polítiques comencen a sortir dins el partit, una que defensa continuar amb un acostament als socialistes, i l'altra que el veia perjudicial per al partit, i que cercava una entesa amb els republicans de centre. Tendències, no obstant, que no arribaren a materialitzar-se en cap grup diferenciat.⁷⁶

A les eleccions generals previstes per al 19 de novembre, amb segona volta el 3 de desembre, Lambert participà activament en la campanya de propaganda, intervenint, entre altres, al míting del 16 de novembre al local social del carrer d'Hornabeque.⁷⁷ La derrota de les esquerres, llavors, s'explica perquè la nova llei electoral és perjudicial per a les minories i beneficiant per a les grans coalicions, com la que presentaren les dretes. Juncosa, de fet, ja havia votat al ple municipal del 13 de setembre a favor de la modificació de la Ley Tribunal de garanties constitucionals.⁷⁸

El que és segur, no obstant, és que després del fracàs de la conjunció republicana-socialista en aquestes eleccions de novembre, aquests es plantejaren com a primera meta recuperar la batlia de Palma.⁷⁹

⁷² "Política local. Acción Republicana de Mallorca", *La Almudaina*, divendres 21 d'abril de 1933, pàg. 2. Extret de: Company, "La Segona República a Mallorca...", 610-611

⁷³ "Política local. Acción Republicana de Mallorca", *La Almudaina*, dijous 22 de juny de 1933, pàg. 4. – Extret de: Company, "La Segona República a Mallorca...", 612-613

⁷⁴ "Política local. Conferencia", *La Almudaina*, dijous 25 de maig de 1933, pàg. 2. – Extret de: Company, "La Segona República a Mallorca...", 615

⁷⁵ Ple de l'Ajuntament de Palma, AH-2203 (del 26 de juny al 27 de desembre del 1933). Pàg. 581

⁷⁶ Eduardo Espín, *Azaña en el poder. El partido de Acción Republicana* (Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, 1980), pàg. 129

⁷⁷ Company, "La Segona República a Mallorca...", 1021-1056

⁷⁸ Ple de l'Ajuntament de Palma, AH-2203 (del 26 de juny al 27 de desembre del 1933). Pàg. 607

⁷⁹ Company, "La Segona República a Mallorca...", 1105

A la sessió municipal del 13 de desembre de 1933, que va ser presidida pel segon tinent de batle Ignasi Ferretjans, es va elegir el nou batle de Palma.⁸⁰ Després que Josep Tomàs abandonés la sala, es va tornar a emprendre la sessió per a passar a la votació, que va donar com a resultat 13 vots a favor d'Emili Darder, 13 paperetes en blanc, 3 vots a favor de Luis Ferbal i 1 vot a favor de Lambert Juncosa. Aquest, doncs, tot i no sortir elegit a aquestes eleccions, veu al seu company de partit Emili Darder ser proclamat batle interí.⁸¹

L'activitat com a regidor de Juncosa tampoc passa desapercebuda aquest període. Continua liderant la Comissió d'Aigües amb la feina dels dipòsits de Son Tugores, presentant ja al ple del 5 d'abril un informe conforme s'havia fet el pagament dels dipòsits, i l'abonament de la canonada d'aquests el 28 de juny. El 19 de juliol s'aprova el dictamen sobre l'estació depuradora, i el 31 del mateix mes s'aprova l'obtenció d'una bomba per treure'n l'aigua⁸²

Porta a terme també una rellevant tasca de canalització d'aigües i clavegueram a Palma. El 19 d'abril s'aprova el projecte d'abastiment d'aigües i clavegueram que presenta, defensant la seva idea en una entrevista de l'Última Hora el 17 de maig, explicant com "la potabilidad de las aguas será buena después de las depuraciones a que estará sometida".⁸³ El 24 de juliol defensa, tot i les dificultats que suposa, estendre el pla de clavegueram també a la "Muradeta", i el dia 31 s'aprova el dictamen que proposa que aquest arribi fins a la Porta de Santa Catalina.⁸⁴ De la mateixa manera, el 13 de setembre defensa el projecte de canalització davant uns rumors sobre la dificultat de portar a terme l'empresa, i, no donant-se per vençut, motiva a la minoria del consistori a que "cooperen en favor del proyecto por ser problema necesario para la Ciudad".⁸⁵ El 28 de setembre es dona una discussió al consistori degut a la demanda de Juncosa de celebrar un referèndum popular a la ciutadania sobre la canalització de la ciutat, proposta a la qual es nega la minoria regionalista.⁸⁶ Finalment, el 18 d'octubre ja s'aprova al dictamen per la construcció de les clavegueres subvencionades.⁸⁷

D'altra banda, durant aquest any se'ns presenten també una sèrie d'accions com a regidor que ens demostren quin era el seu caràcter personal i polític. Veiem com gairebé sempre que un treballador de l'Ajuntament demana algun augment de sou justificat, Juncosa s'hi mostra a favor, i sempre té presents els treballadors en els seus projectes, esmentant-los quan hi ha un agraïment. Ho veim en episodis com el del 26 d'abril, on es mostra a favor de la millora de sou dels treballadors manuals, que no s'havia contemplat fins llavors. O el 17 de maig, quan demana que l'Ajuntament ofereixi un regal per als enginyers que havien elaborat un informe sobre un projecte municipal sense cobrar.⁸⁸ A més, tot i no formar part dels més nacionalistes dins ARB, davant una discussió al ple del 12 de juliol per uns fullets sobre matèria sanitària en bilingüe, defensa aquests, dient que "aún cuando quisiera dar preferència al mallorquí, como hay algunos señores que no lo entienden, aunque vivan en Mallorca, es conveniente valerse al mismo tiempo del castellano."⁸⁹

A la vegada, veim com es preocupa per temes que afecten la vida quotidiana de la classe treballadora, com demanar que s'investigui el menjar de la Misericòrdia, havent-se denunciat que no era acceptable⁹⁰, o votant en contra de demanar partida de naixement per a la matrícula escolar, a no ser que fos gratuïta, evitant així una despesa als pares treballadors.⁹¹ És també digna de menció la consideració que presenta

⁸⁰ El 29 de novembre, Josep Tomàs Renteria havia dimitit de la batlia al·legant motius de salut. El Partit Republicà Federal, a més, cada pic s'havia anat posicionant més a la dreta, la qual cosa estava provocant una forta tensió dins el mateix partit i amb les relacions amb la resta de partits republicans d'esquerres. – Extret de Darder 109

⁸¹ Company, "Emili Darder Cànaves...", 109-110)

⁸² Ple de l'Ajuntament de Palma, AH- 2202 (del 2 de gener al 19 de juny de 1933). Pàg. 214 // Ple de l'Ajuntament de Palma, AH-2203 (del 26 de juny al 27 de desembre del 1933). Pàgs. 443, 476, 514

⁸³ Ple de l'Ajuntament de Palma, AH- 2202 (del 2 de gener al 19 de juny de 1933). Pàgs. 233, 308, 309

⁸⁴ Ple de l'Ajuntament de Palma, AH-2203 (del 26 de juny al 27 de desembre del 1933). Pàgs. 499, 514

⁸⁵ *Ibid.*, 609

⁸⁶ *Ibid.*, 640-646

⁸⁷ *Ibid.*, 690

⁸⁸ Ple de l'Ajuntament de Palma, AH- 2202 (del 2 de gener al 19 de juny de 1933). Pàgs. 247, 316

⁸⁹ Ple de l'Ajuntament de Palma, AH-2203 (del 26 de juny al 27 de desembre del 1933). Pàg. 470

⁹⁰ Ple de l'Ajuntament de Palma, 24 de juliol, AH-2203 (del 26 de juny al 27 de desembre del 1933). Pàg. 501

⁹¹ Ple de l'Ajuntament de Palma, 30 d'agost, AH-2203 (del 26 de juny al 27 de desembre del 1933). Pàg. 574

davant els seus opositors polítics, presentant, com en moltes altres ocasions, una actitud afable i conciliadora. El 20 de desembre, per exemple, mostra el suport rebut de les minories de dretes, així com de la minoria centrista, als projectes que estava portant a terme l'Ajuntament, no obstaculitzant aquests des de l'oposició, i alaband el fet que puguin fer feina conjuntament per al bé dels ciutadans.⁹²

Amb Esquerra Republicana Balear

Després del fracàs de les eleccions a Corts de novembre de 1933, el gener i febrer de 1934 es varen desenvolupar negociacions a nivell estatal entre partits d'esquerres. A la vegada, Acció Republicana de Palma, que ja havia començat a qüestionar la fragmentació del republicanisme d'esquerres, també es va reunir en assemblea ordinària, mostrant-se favorable a una fusió de partits d'esquerres que eren fidels a "l'esperit del 14 d'abril" en un de sol.⁹³

El 18 de febrer, al local d'Acció Republicana es va fer un cafè de companyonia on hi estaven convidats tots els partits d'esquerres, amb l'objectiu d'iniciar els contactes que permetessin posteriorment confeccionar un partit únic. Lambert Juncosa hi participà, mostrant-se obertament favorable a la fusió de les esquerres.

- Conformació i consolidació de l'agrupació

La formació d'Esquerra Republicana Balear s'ha d'entendre dins tot un procés a nivell nacional d'unificació republicana: al març s'havia format Esquerra Republicana del País Valencià, i el 2 d'abril es constituïa Izquierda Republicana a partir de la fusió d'Acción Republicana d'Azaña, l'ORGA de Casares Quiroga i els radical-socialistes de Marcel·lí Domingo.⁹⁴

El 8 d'abril de 1934 es va celebrar a Palma l'assemblea d'ARM amb el Partit Republicà Radical-Socialista Independent, amb assistència de delegats de la Unió Republicana Federal d'Inca i de les Joventuts d'Esquerra de Felanitx, portant a la formació d'ERB. Els republicans d'esquerres s'havien quedat gairebé sense representació parlamentària arran de les darreres eleccions. S'adonaren que calia formar partits moderns i capaços d'arribar eficaçment a sectors populars que cada vegada s'estaven polititzant més. Varen entendre, llavors, que només una victòria electoral de l'esquerra, especialment la vinculada als principis d'Azaña, podia permetre l'assoliment de més processos estatutaris, impulsant la creació, igual que sectors nacionalistes de Galícia i el País Valencià, d'Esquerra Republicana.⁹⁵

Dins el comitè executiu del partit que es va elegir el 8 d'abril, quan es varen establir els delegats de zona, Juncosa va ocupar el càrrec de vocal representant de la zona de Sineu. De la mateixa manera, a Palma es va constituir l'agrupació municipal, constituint-se també les delegacions de districte, generalment resultat de l'estructura organitzativa d'Acció Republicana.⁹⁶

Després de la creació del nou partit, des del primer moment es va dur a terme una gran activitat propagandística. Abans de la repressió davant els fets revolucionaris d'octubre de 1934, Palma i Felanitx foren els municipis més emblemàtics del nou partit, on Emili Darder i Pere Oliver, respectivament, n'eren els batles, i tenien les estructures organitzatives més fortes. D'altra banda, l'antic òrgan d'Acció Republicana, el *República*, va ser cabdal a l'hora de configurar el nou partit i el seu ideari: la crítica política de la formació

⁹² Ple de l'Ajuntament de Palma, AH-2203 (del 26 de juny al 27 de desembre del 1933). Pàgs. 821-826

⁹³ Company, "La Segona República a Mallorca...", 1109-1112

⁹⁴ Morro i Serra, *L'esquerra nacionalista*, XXVI

⁹⁵ *Ibid.*, XXV-XXVI

⁹⁶ Es varen inaugurar les delegacions del Molinar i dels districtes primer, setè de Santa Catalina i tercer de l'eixample, així com l'Orfeo Republicà del districte tercer. – Extret de: Marimon i Serra, *Diccionari de Partits polítics*, 91-92)

anava especialment encaminada al radical PRFM, al suport a la Generalitat de Catalunya, el “darrer baluard de la República” i a manifestar la preocupació per l’ascens internacional dels feixismes.⁹⁷

Juncosa és triat com a tercer tinent de batle el 8 de gener, havent estat nomenat el dia 3 del mateix mes.⁹⁸ Tot i el poc temps que va tenir en aquest moment per seguir amb els seus projectes a l’Ajuntament per la inhabilitació arran dels fets d’octubre de 1934, la seva feina és prou notable durant aquests mesos. El 3 de gener és nomenat per formar part del Patronal local de Formació Professional. Així mateix, mostra la seva preocupació per l’atur a la seva ciutat: el 17 de gener demana que els obrers que facin feina a les obres de canalització al març siguin mallorquins, i al ple del 18 de febrer demana rapidesa en les contractacions dels obrers, qui passen penalitats a resultes de l’atur. A més, al ple del 9 d’abril defensa que els obrers que participin a les obres tinguin, almenys, un any de residència a l’illa, anant de la mà d’allò defensat anteriorment.⁹⁹

Segueix també progressant el seu projecte d’aigües i clavegueram, aprovant-se el 31 de gener nous dictàmens i reglaments, i demanant més pressupost per acabar aquesta ambiciosa empresa.¹⁰⁰

Mentre es conformava l’agrupació, el 18 de març de 1934 s’inauguraren les obres dels dipòsits de Son Tugores, que s’havien iniciat el setembre de 1932 amb un pressupost de 800.000 pessetes. Com a president de la Comissió d’Aigües, Lambert Juncosa, juntament amb Bernat Jofre, va rebre la felicitació pública del batle Emili Darder.¹⁰¹ El 14 de març defensa que es posi a disposició de la ciutadania un trasllat gratuït per a la festa d’inauguració dels dipòsits, propugnant que “no solo de pan vive el hombre y conviene dar al espíritu alguna satisfacción”¹⁰², y indicant que “es el principio de una nueva era de higiene en nuestra ciudad”.

Entre el 28 d’agost i l’1 de setembre de 1934, Ventura Gassol, el conseller de la Generalitat de Catalunya, va visitar l’illa. L’1 de setembre, juntament amb Antoni Mari Sbert, va visitar el local social d’ERB, moment en què es va llegir una lletra d’adhesió del tinent de batle Lambert Juncosa.¹⁰³ El 13 de juny, Ferretjans es manifesta al ple de l’Ajuntament sobre Catalunya i la Generalitat, lamentant els incidents de la “procesión Antoniana” de dies abans. Juncosa s’adhereix a la declaració del socialista en nom de la minoria d’Esquerra Republicana, explicant, amb el seu característic toc emotiu, com “esta minoría que siente intensamente la política autonómica y los vínculos que nos unen con Cataluña desde el punto de vista político y étnico, no puede dejar de hacer sentir su voz cerca de nuestra hermana Cataluña, compartiendo con ellos el dolor en este momento.”¹⁰⁴

- Arran dels fets d’Octubre de 1934

La primera etapa de conformació del partit, que s’havia definit per un fort dinamisme organitzatiu, es va veure en gran part frenat a causa de la repressió dels fets d’Octubre de 1934 per part del governador civil Joan Manent. Tot i que a Mallorca els fets del 6 d’octubre varen transcórrer sense gairebé incidències, i Esquerra Republicana Balear no va tenir cap plantejament insurreccional, va afectar també a les organitzacions del partit¹⁰⁵: es varen suspendre els ajuntaments encapçalats per ERB, destituint els seus regidors, i nomenant comissions gestores que es formaren per membres dels partits regionalista, Radical i d’Unió de Dretes, i clausurant temporalment els locals de les agrupacions ERB.¹⁰⁶

⁹⁷ Marimon i Serra, *Diccionari de Partits polítics*, 93

⁹⁸ Ple de l’Ajuntament de Palma, *AH 2204* (1934). Pàg. 39

⁹⁹ *Ibid.*, 39, 141, 215

¹⁰⁰ *Ibid.*, 65-84

¹⁰¹ Company, *Emili Darder Cànaves*, 119-120

¹⁰² Ple de l’Ajuntament de Palma, *AH 2204* (1934). Pàg. 168

¹⁰³ “Setmana política. Entusiasme a Esquerra”, *República*, núm 33. Palma, dissabte 8 de setembre de 1934, pàg. 2. –

Extret de: Company, “La Segona República a Mallorca...”, 1146

¹⁰⁴ Ple de l’Ajuntament de Palma, *AH 2204* (1934). Pàg. 329

¹⁰⁵ Morro i Serra, *L’esquerra nacionalista*, XXVII

¹⁰⁶ Marimon i Serra, *Diccionari de Partits polítics*, 93-94

L'11 d'octubre, el batle Emili Darder, juntament amb els tinents de batle, Juncosa entre ells, presentaren la dimissió a causa de l'aprovació de l'adhesió al Govern davant els fets revolucionaris.¹⁰⁷

A finals de 1934, doncs, una de les principals actuacions del partit fou l'intent de reposició de l'Ajuntament de Palma suspès. El 8 de desembre Lambert Juncosa firma el requeriment de reposició dels vint-i-dos regidors suspesos que es presentaren al despatx del radical Lluís Ferrer, havent transcorregut ja 50 dies des de la seva suspensió. Tot i això, fins el febrer de 1935 el partit no recuperarà la seva normalitat.¹⁰⁸

El segon semestre de 1935, l'estructura organitzativa del partit, en un context de revitalització de les esquerres, va gaudir d'un fort impuls. A partir de març del 1935, l'organització, en un intent d'explicar la seva doctrina política, va iniciar una gran campanya proselitista, amb actuacions en mítings i conferències per tota Mallorca. Del 12 de març al 17 de maig, s'organitzà tot un cicle de conferències al local social de la plaça de la Constitució, on va xerrar Lambert Juncosa, qui el 29 de març impartí la conferència sobre "Tres Anys de República".¹⁰⁹ Des del maig del 1935, hi havia hagut un augment dels actes conjunts dels partits d'esquerres, com estava passant per tot l'estat.¹¹⁰ L'apropament de les forces esquerranes s'intensificà en aquest moment, doncs, celebrant-se actes públics on participaren comunistes, socialistes, el Partit Democràtic Federal, Unió Republicana i ERB. Aquests acabaren formant, el gener de 1936, i sumant-se el POUM, el Bloc Popular Antifeixista¹¹¹

A finals de novembre i durant el desembre de 1935, es va intensificar també la campanya de propaganda de la Junta Municipal de l'Agrupació de Palma, especialment degut a la imminent convocatòria d'eleccions municipals. A mitjans del mes de setembre hi va haver un acte a Son Sardina on va prendre part Juncosa, entre altres¹¹², i l'11 de gener de 1936 l'Orfeó d'Esquerra Republicana Balear, a Santa Catalina, va fer un vi d'honor en el seu local, on Lambert Juncosa també participà activament, fent diversos parlaments.¹¹³

Durant aquest any de 1935, Juncosa, en haver dimitit (i inhabilitat), no pot seguir la tasca com a regidor. En canvi, sabem que es dedica als negocis familiars en aquest moment, construïnt, amb el seu sogre i soci Mir, un magatzem al Carrer Aragó, demanant els permisos municipals corresponents.¹¹⁴

El 7 de gener de 1936 el Govern va decretar la dissolució de les Corts i va restablir les garanties constitucionals a tot el territori nacional. A Mallorca, doncs, seguint l'exemple nacional, el 20 de gener es va reunir per primer cop el Comitè d'Enllaç del Front Popular d'Esquerres, que va tenir representació d'Esquerra Republicana Balear, del Partit Republicà Democràtic Federal, d'Unió Republicana i el partit socialista i comunista, afegint-se posteriorment el POUM.¹¹⁵

Amb la victòria del Front Popular en les eleccions generals de febrer de 1936 (tot i que a Mallorca tornaren a guanyar les dretes), l'organització política va aconseguir la seva màxima representació institucional. Tingueren persones afins a ERB tant al Govern Civil de les Balears, com a la Diputació Provincial de les Balears, en la batlia de Palma (Emili Darder) i al Govern Civil de Madrid (Francesc Carreras). A més, el partit va assolir molta representació a les institucions a partir de la creació de les comissions gestores municipals al març del 1936.¹¹⁶

Des de la seva reposició, Juncosa segueix ampliant el seu projecte de clavegueram per tota la ciutat. Generalment, signa amb ERB l'adhesió tant al govern de la República com a Lluís Companys i els presos polítics i socials¹¹⁷, i critica els regidors de centre-dreta, que ara sí que posen traves als seu projecte,

¹⁰⁷ Company, *Emili Darder Cànaves*, 126-128

¹⁰⁸ Company, "La Segona República a Mallorca...", 1153

¹⁰⁹ "Política local. Esquerra Republicana Balear", *La Almudaina*, divendres 29 de març de 1935, pàg. 1. – Extret de: Company, "La Segona República a Mallorca...", 1163

¹¹⁰ Marimon i Serra, *Diccionari de Partits polítics*, 94-96

¹¹¹ Morro i Serra, *L'esquerra nacionalista*, XXVII

¹¹² "Propaganda del Partido 'd'Esquerra'", *República*, núm. 96. Palma, 21 de desembre de 1935, pàg. 3. – Extret de Company, "La Segona República a Mallorca...", 1170

¹¹³ "Vida de partido", *República*, núm. 100. Palma, 18 de gener de 1936, pàg. 2. – Extret de: Company, "La Segona República a Mallorca...", 1157

¹¹⁴ Ple de l'Ajuntament de Palma, AH-2205 (1935). Pàg. 144.

¹¹⁵ Company, "La Segona República a Mallorca...", 1174

¹¹⁶ Marimon i Serra, *Diccionari de Partits polítics*, 97

¹¹⁷ Ple de l'Ajuntament de Palma, AH-2206 (1936). Pàg. 74

juntament amb alguna premsa.¹¹⁸ En aquest moment, en el qual veu augmentar les tensions polítiques, intenta mantenir la seva actitud conciliadora, demanant al ple del 15 d'abril la investigació dels incidents durant la festa de celebració de la República, demanant el 3 de juny permís per absentar-se¹¹⁹, tornant un mes després, i firmant una carta de protesta de diferents regidors contra la violència que s'estava produint aquells dies a Ciutat, especialment a mans de falangistes.¹²⁰

Encara que durant l'etapa del Front Popular amb prou feines hi havia hagut incidents, el juliol de 1936 la repressió franquista va caure de ple damunt l'esquerra. Molts dels membres d'Esquerra Republicana, entre ells Lambert Juncosa, foren empresonats, i tants altres, com Emili Darder, afusellats i assassinats.¹²¹ Alguns dels dirigents i militants que varen poder fugir foren capaços d'instituir un nou Consell Executiu a Barcelona el juliol de 1937¹²², i publicaren el butlletí *Mallorca Nova* entre el juny de 1937 i el de 1938.¹²³

- Composició i objectius

Tot i que molts membres d'Esquerra Republicana Balear eren simplement seguidors d'Azaña, el partit havia aconseguit aglutinar gran part del nacionalisme mallorquí, dotant-lo d'una projecció considerable. Aquesta reivindicació nacionalista va fer que haguessin de polemitzar amb el regionalisme conservador, a qui critiquen d'haver-se subordinat a la dreta "unitarista i antidemocràtica"¹²⁴

La seva incidència va ser especialment forta entre els ensenyants, i fou l'organització d'esquerres més arrelada dins la pagesia. Constava, llavors, d'una petita burgesia, entre la que es trobaria Juncosa, que vivia dins el partit amb obrers manuals, mariners i jornalers agrícoles, però també es trobaven membres de l'alta burgesia entre les seves files que coincidien amb els seus principis republicans, com és el cas d'Antoni Maria Ques Ventayol¹²⁵, dotant-lo d'un cert aire interclassista. Eminentment popular, ERB suposava la introducció a l'esquerra i al Bloc Popular de sectors rellevants de la societat.¹²⁶

Estructuralment, tendia cap a un partit de masses modern, fonamentant-se en agrupacions locals i comitès. A Palma, l'agrupació es va subdividir en diverses delegacions, permetent una articulació forta i democràtica. Aquelles agrupacions que foren més actives i enèrgiques s'encarregaren de la formació cultural i política dels afiliats a partir de conferències, cursets i actes polítics diversos¹²⁷, dels que, com hem vist, Lambert Juncosa hi formà part.

El programa que volien portar a terme, doncs, com expliquen Mateu Morro i Sebastià Serra, era "d'un mallorquinisme popular, d'orientació catalanista, adreçat a rompre el predomini dels diferents caciquismes instaurats a Mallorca".¹²⁸ Es tractaria d'un nacionalisme d'esquerres que començava a consolidar-se amb eficàcia el juliol de 1936, sent "l'expressió d'una voluntat política de transformar la societat mallorquina i de fer-ne possible la seva vertebració nacional".¹²⁹ Voluntat que no era majoritària, però que poc a poc s'anava

¹¹⁸ *Ibid.*, 106

¹¹⁹ Com veurem més endavant, anà a Brusel·les en qualitat de director del Conservatori de Palma. Tornarà poc abans de l'esclat de la guerra.

¹²⁰ Ple de l'Ajuntament de Palma, AH-2206 (1936). Pàgs. 186, 290, 379

¹²¹ Morro i Serra, *L'esquerra nacionalista*, XXVIII

¹²² Integrat per Francesc de Sales Aguiló i Pere Oliver Domenge com a president i secretari, respectivament; i Francesc Carreras, Miquel Rosselló i Bernat Serra com a vocals.

¹²³ Marimon i Serra, *Diccionari de Partits polítics*, 99

¹²⁴ Enric, "Alanís equilibrista", *República*, 21 (1934) – Extret de: Morro i Serra, *L'esquerra nacionalista*, IXXX

¹²⁵ Empresari mallorquí amb una important fortuna, milità al Partit Liberal de Joan March i Ordinas, però va anar evolucionant cap al republicanisme, sent el 1934 un dels fundadors d'ERB, ocupant el càrrec de comptador dins el seu comitè executiu, i finançant quantiosament el partit. – Extret de: Miquel Dolç (coord.), "Ques Ventayol, Antoni Maria, *Gran Enciclopedia de Mallorca*, vol. 14 (Palma: Promomallorca, 1991), pàg 121

¹²⁶ Morro, "Esquerra Republicana Balear", 165

¹²⁷ *Ibid.*

¹²⁸ Morro i Serra, *L'esquerra nacionalista*, XXX

¹²⁹ *Ibid.*

fent lloc dins la política i la societat mallorquina a través de l'esforç d'intel·lectuals militants dins Esquerra Republicana Balear.¹³⁰

La repressió a Mallorca

A Mallorca, la violència repressora que va portar a terme el bàndol revoltat no fou una excepció de la brutalitat que es va sofrir per tot el país en les zones conquerides pels "nacionals": les presons de Can Mir, del Castell de Bellver i Can Sales, així com les fosses comunes repartides per l'illa testimonien la brutalitat de les accions comeses, on les "tretes" i "paseos", amb afusellaments massius precediren una violència "legal" amb els Consejos de Guerra, així com una persecució econòmica i política, amb el Tribunal de Responsabilidades Políticas, dels vençuts que sobrevisqueren.

La situació abans de l'esclat

L'últim mes i mig de la República a Mallorca es va caracteritzar per la continuació d'una tensió política que ja s'havia anat donant mesos abans i que ara s'estava intensificant, especialment per l'actitud de la Falange. El nou Consell de Ministres, en un intent de controlar la conspiració madrilenya, va allunyar el general Manuel Goded de Madrid, nomenant-lo com a nou comandant militar de les Balears, i arribant a Palma l'1 de març de 1936.¹³¹

L'actuació de les comissions gestores del Front Popular, que entre el març i l'abril detentaren el poder municipal a la majoria de pobles de Mallorca, estava significant una profunda provocació per a les classes dominants tradicionals, que veien amenaçada la seva hegemonia als ajuntaments. Les dretes locals començaren llavors a donar suport a l'organització de la Falange, i es feren freqüents els incidents de joves falangistes desafiant gestors i guàrdies municipals en les sessions plenàries de les gestores municipals.¹³²

La majoria de comissions gestores, a més, portaren a terme, seguint amb la laïcització de les institucions i l'educació que es donava des del govern central, una política de confrontació oberta amb l'Església. Les relacions entre ambdues institucions, ajuntaments i Església, varen assolir llavors una màxima tensió. Tot i que sense massa èxit ni violència, hi va haver intents de cremar esglésies i edificis religiosos, com les portes de l'església de Sant Jeroni de Palma o l'Oratori de Santa Fe.¹³³

L'incident més greu, considerat una provocació de la Falange, fou la bomba a la Casa del Poble la nit del 4 de juny, que va provocar set ferits (Juncosa ho adjudica als germans Barbarà.¹³⁴ El mateix vespre, la UGT i la CNT varen convocar una vaga general de protesta a Ciutat per al dia següent, que va comptar amb un seguiment massiu.¹³⁵ Des del 13 de juliol, la premsa mallorquina ja donava força informació sobre l'assassinat de José Calvo Sotelo i les seves conseqüències. (Arnau 1626) Lambert Juncosa, que ja estava notant aquest clima tens, es va dedicar a intentar calmar els ànims. Com a director del Conservatori de Balears, es va consagrar, en un discurs el dia 10, "a ensalzar y magnificar a la música, nexo admirable, que nos unía a todos, sin distincion de ideales efímeros como son los políticos"¹³⁶

El 16 de juliol es varen reunir representants de cada agrupació del Front Popular, per acordar la seva adhesió incondicional al Govern de la República perquè estiguessin disposats a defensar de qualsevol

¹³⁰ *Íbid.*

¹³¹ Company, "La Segona República a Mallorca...", 1504

¹³² *Íbid.*, 1561-1562

¹³³ *Íbid.*, 1605

¹³⁴ Veure a l'apèndix fragment 1 de Lambert Juncosa

¹³⁵ David Ginard, *L'esquerra mallorquina i el franquisme* (Palma: Documenta Balear, 1994), pàg. 76

¹³⁶ Veure a l'apèndix fragment 2 de Lambert Juncosa

manera el règim republicà davant “un possible intento subversivo y reaccionario de los enemigos de la República y del pueblo”¹³⁷

El dissabte 18 de juliol arribà a Mallorca la notícia de l'aixecament de l'Exèrcit del Marroc. Al matí hi havia hagut moviment al Govern Civil, havent-se entrevistat amb el governador civil Antonio Espina, Emili Darder i altres membres del Front Popular, a més del general Goded. Juncosa escolta el contingut de la reunió per part del secretari de batle, Diego Rullán, qui explica que Goded s'havia posat a la disposició d'Espina.¹³⁸

Quan el 18 es va conèixer el pronunciament del Marroc, doncs, representants del Front Popular a l'illa varen alertar els treballadors d'un possible intent d'enderrocar la República, demanant armes al governador civil, sense èxit.¹³⁹ De fet, Juncosa, quan és ingressat a la presó de Can Mir, sofreix un episodi d'amenaça per part d'un comunista, company del Front Popular, qui li retreu responsabilitats com a tinent de batle per no haver cedit armes al poble.¹⁴⁰

Lluny de les seves declaracions hores abans, al matí del dia 19 Goded va manar als caps militar sortir al carrer, ocupant els llocs estratègics de la ciutat. El seu ban declarava l'estat de guerra a les illes, assumint-ne el comandament absolut i destituint el govern civil, no faltant una amenaça de mort per tot aquell que es resistís.¹⁴¹ A Mallorca, doncs, l'aixecament militar es va imposar amb relativa facilitat.

Etales de la repressió

La historiografia mallorquina, molt encertadament, ha delimitat la repressió de la Guerra Civil a l'illa en 3 períodes, principalment donades per Massot i Muntaner.¹⁴² El recorregut de Juncosa dona bon compte d'aquestes etapes de la repressió, narrant en primera persona la seva brutalitat.

En una primera etapa de repressió inicial, que abastaria del 19 de juliol a setembre de 1936, es generalitzarien detencions i afusellaments sobre víctimes molt específiques que constaven a les llistes prèvies al Cop d'Estat, i donant-se també “paseos”, en què els cossos anaven a passar, normalment, a fosses comunes. Els agents d'aquestes primeres detencions serien, sobretot, grups paramilitars falangistes i civils que es sumaren als revoltats.

Juncosa, doncs, detalla aquesta primera etapa del conflicte, on ràpidament eren assassinats, d'acord amb el pla elaborat amb anterioritat, tots aquells afins al Front Popular. Li arribaven notícies de gent morta a les carreteres, afusellats al moment.¹⁴³ Perseguit, i veient com eren fredament assassinats molts companys seus, té clar que si l'agafen correrà el mateix destí. Es veu obligat a amagar-se a residències d'amics de confiança, primer a una casa entre el Vivero i s'Indiateria, la família de la qual també es veia afectada pels esdeveniments.¹⁴⁴

Una segona etapa, que comprendria des del 4 de setembre fins la primavera de 1937, esdevindria poc després de la retirada republicana de l'expedició de Bayo, on les autoritats volien donar una falsa sensació d'ordre, prenent encobrir la repressió, però no aturar-la. El nomenament del nou Governador Civil de les Illes Balears l'octubre de 1936, Mateu Torres Bestard, sumat a Francisco Barrado Zorrilla com a Cap de la Policia de Balears, i a l'arribada d'Aldo Rossi, augmentarà exponencialment les tretes de presons, i les execucions es multiplicaran. Es pretenia, doncs, seguir assassinant, volent, però, amagar els afusellaments massius. El resultat serà un nou caos d'identificació en les víctimes d'aquest període, sumat a la no

¹³⁷ Company, “La Segona República a Mallorca...”, 1627

¹³⁸ Veure a l'apèndix fragment 3 de Lambert Juncosa

¹³⁹ *Íbid.*, 112

¹⁴⁰ Veure a l'apèndix fragment 4 de Lambert Juncosa

¹⁴¹ Company, “La Segona República a Mallorca...”, 1631

¹⁴² Josep Massot, “Las etapas de la represión en Mallorca (1936-1939)”, capítol de *Memòria Antifranquista del Baix Llobregat*, núm. 15: *guerra i repressió franquista a les Illes Balears* (Cornellà de Llobregat: Associació per a la Memòria Història i Democràtica del Baix Llobregat, 2015), pàgs. 5-8

¹⁴³ Veure a l'apèndix fragment 7 i 9 de Lambert Juncosa

¹⁴⁴ Veure a l'apèndix fragment 5 de Lambert Juncosa

informació a les famílies de les víctimes, per la qual cosa tenim molta poca informació sobre la identitat d'aquestes, que, a més, es traslladaven a llocs amagats i enfora de Palma (sovint a Porreres)¹⁴⁵

Juncosa, amagat, va rebent notícies del que va passar a l'illa, mostrant el seu pessimisme davant la situació, i lamentant l'arribada de l'infame personatge d'Arconovaldo Bonaccorsi, qui el condueix a reflexionar sobre el futur democràtic de la humanitat.¹⁴⁶ El seu amfitrió, que anava escoltant Radio Mallorca i escampant les notícies, era poc discret, la qual cosa va suposar el seu final. Lambert Juncosa, veient el perill, va decidir canviar d'amagatall, anant a amagar-se a una tenda de queviures d'uns coneguts, també a S'Indiateria. Allà va poder estar més tranquil, i on el fill petit de la família, qui segurament va acabar greument traumatitzat arran dels esdeveniments, l'anava informant sobre allò que passava.¹⁴⁷

Narra amb especial detall els múltiples registres de domicili que patí, així com les notícies que li arribaven dels assassinats i cossos trobats als cementers de Palma, Porreres i el de Son Coletes de Manacor. Un d'aquests registres el va originar l'arribada vora la seva finca de revistes i diaris del bàndol republicà llençats per avions sortits de Barcelona.¹⁴⁸

Finalment, es veu obligat a abandonar també aquesta residència, avisat per un home a qui Lambert havia procurat feina com a "pendolista" a l'Ajuntament i que, en esclatar la guerra, "resultó ser un camisa vieja, falangista i jefe de s'Indiateria" (on estava amagat). Pot entrar a la Palma vigilada vestit d'obrer, fins a un magatzem de la família, i a després a la casa dels seus sogres, al carrer Minyones, ajudat de José Zaforteza Musoles, que havia estat enginyer municipal i cap dels serveis d'aigües, i amb qui havia mantingut amistat en el seu període com a tinent de batle.¹⁴⁹

És en aquest moment quan es planteja l'exili a França. El seu pare va a visitar el cònsol francès a Palma, qui es mostra receptiu i promet dur-lo fins a Marsella. Per sort, menteix sobre la localització de Lambert, a qui el cònsol delata, i pateixen a casa la irrupció de "una manada de falangistas armados". Troben i amenacen el germà petit de Lambert, Lluís, qui relata el fet amb tot detall.¹⁵⁰

Finalment, Lambert veu que cada vegada s'estan fent més registres al seu voltant, i que el cercle on es podia amagar es va reduint. Decideix llavors entregar-se i ingressar a presó, que considerava un lloc més segur davant la desfermada situació als carrers. Demana ajut altra vegada al seu company Zaforteza perquè el lliuri, qui "como jefe de Requetés, tenía una indudable personalidad en el llamado 'Movimiento', y una indiscutible solvencia en cuanto a mi seguridad personal", indicant que no tenia clar que pogués arribar viu fins a la caserna de la Guàrdia Civil. Finalment, l'ingressen a la presó de Can Mir.¹⁵¹

La tercera etapa vendria de l'abril de 1937 fins al 1939. S'anomena tradicionalment repressió institucionalitzada, caracteritzada per les execucions produïdes a partir dels Consells de guerra que, com ja s'ha vist, intentaven donar una sensació de legalitat i justícia a la repressió, però sense garanties reals. S'actuava, llavors, sobre els delictes senyalats a partir del ban de declaració d'estat de guerra de Goded i el de Díaz de Freijó.¹⁵² La repressió als republicans d'esquerres va continuar, llavors, fins entrat el decenni de 1940, en forma d'aquests consells de guerra, humiliacions, empresonaments, sancions econòmiques... El precedent a Mallorca d'aquesta etapa segurament serien els Consells de Guerra i afusellaments dels republicans d'esquerres Emili Darder, Antoni Maria Ques i Antoni Mateu, i el socialista Alexandre Jaume, tots del Front Popular, el 24 de febrer de 1937.¹⁵³

¹⁴⁵ Bartomeu Garí, "La repressió a Mallorca durant la Guerra Civil española (1936-1939): Memòria d'una coerció planificada" (memòria d'investigació, juny 2009), pàg. 90.

¹⁴⁶ Veure a l'apèndix fragment 5 de Lambert Juncosa

¹⁴⁷ Veure a l'apèndix fragment 8 de Lambert Juncosa

¹⁴⁸ Veure a l'apèndix fragments 10 i 11 de Lambert Juncosa

¹⁴⁹ Veure a l'apèndix fragments 12 i 13 de Lambert Juncosa, i l'1 de Lluís Juncosa

¹⁵⁰ Veure a l'apèndix fragment 2 de Lluís Juncosa

¹⁵¹ Veure a l'apèndix fragment 14 de Lambert Juncosa

¹⁵² Garí, "La repressió a Mallorca...", pàgs. 90-94

¹⁵³ Company, *Emili Darder Cànaves*, 198-203

Agents i sistemes de la repressió

Tenint en compte que la repressió que es va efectuar a Mallorca, així com al conjunt de la zona rebel, responia a l'estratègia que havia estat ja dissenyada el mes d'abril del 1935 pel General Emilio Mola Vidal, no és d'estranyar que s'hi sumessin, des del primer moment, guàrdies civils, militars, autoritats municipals, falangistes o, fins i tot, alguns membres de l'Església.¹⁵⁴ La violència, moltes vegades pública, era un clar comunicat que no es toleraria cap tipus d'oposició, i es feren comuns els "paseos" i els judicis sumaríssims, esquema que coincideix amb la totalitat del territori "nacional".

Es tractava, per tant, d'una repressió que pretenia afermar el poder de la nova autoritat, amb un personal disposat al seu manteniment i un sistema judicial al seu servei, institucionalitzant-la. Ja es veu la intenció del general Goded de tenir controlada la població, qui declarava que "serà pasado por las armas todo aquel que intente en cualquier forma, de obra o de palabra, hacer la más mínima resistencia al Movimiento Salvador de España."¹⁵⁵

A través dels Ajuntaments, la Guàrdia Civil i la representació provincial i local de la Falange, doncs, s'hauria articulat la repressió mallorquina, actuant conjuntament amb l'Exèrcit i part de l'Església, ja fos instigant o executant. És el que Bartomeu Garí denomina "centres de poder de la repressió". El seu personal, doncs, planificà la guerra i va establir "llistes negres" per a determinar els objectius de les persecucions, donant pas a detencions i afusellaments massius sobre la base d'aquestes llistes o de delegacions i informes oficiosos, i amb l'ajuda d'organitzacions com la Falange, que estudiaren les relacions civils i polítiques de les persones, establint quines podien fer perillar el cop.¹⁵⁶ Els dirigents, i fins i tot alguns afiliats d'Esquerra Republicana Balear, i del Front Popular en general, foren perseguits llavors pels seus actes polítics i ideologies, sortint a les llistes negres ja planificades amb anterioritat. Ho veim clar en el cas de Juncosa, el qual fou perseguit; també en el dels companys que esmenta, com el socialista Jaume Bauzá Far a qui, després d'exposar la seva preocupació davant la situació, "Bauzá que era sincero y de buenas intenciones, me dijo: yo no pienso moverme de casa. Si me necesitan, ya vendrán a buscarme. El pobre amigo cumplió su promesa, efectivamente, fueron a buscarle, para pegarle cuatro tiros y dejarlo tirado en una cuneta."¹⁵⁷

Els càrrecs que poguessin haver tingut els esquerrans a la batlia no varen tenir cap efecte. Per la seva part, els Ajuntaments haurien estat dependents dels governadors civils, que nomenaven i cessaven els càrrecs municipals, i s'hi establien les comissions gestores, controlant la població i els líders polítics d'esquerra, existint una col·laboració directa entre els conformants dels consistoris franquistes i la repressió.¹⁵⁸ Juncosa ràpidament veu clara aquesta relació, i així li ho transmet al seu amic Antoni Roca, aconsellant que no confiés en la seguretat que li brindaven els seus caps a l'Ajuntament, sent ell maçó.¹⁵⁹

La guàrdia civil, d'altra banda, s'encarregaria de prendre el control de certs pobles de Mallorca, i tot i que no col·laborà de manera decidida amb el Governador Civil i els falangistes locals, la seva participació en la repressió fou notòria. La Falange, implantada oficialment a Mallorca el gener de 1934, serà la força que aportarà un major suport armat a l'Exèrcit, així com major repressió extraoficial a militants d'esquerres a la rereguarda.¹⁶⁰

En quant a l'Església, tot i que a Mallorca no hi va haver un fort moviment anticlerical, amb l'inici de la guerra es situà tot d'una al costat dels militars del cop d'Estat, començant el seu paper dins la repressió i esdevenint un rellevant centre de poder a la Mallorca del moment. Encara que el paper en la repressió de l'Església mallorquina com a entitat fou clar, dedicant-se sacerdots de la Diòcesi a vigilar i perseguir elements

¹⁵⁴ Garí, "La repressió a Mallorca...", 26-27

¹⁵⁵ Article 3r del Ban de guerra emès a Mallorca el 19 de juliol de 1936 - extret de Garí, "La repressió a Mallorca...", 28-29

¹⁵⁶ *Íbid.* 39.

¹⁵⁷ Memòries inèdites Lambert Juncosa Iglesias.

¹⁵⁸ Garí, "La repressió a Mallorca...", 41-43

¹⁵⁹ Veure a l'apèndix fragment 9 de Lambert Juncosa

¹⁶⁰ *Íbid.*, 44-48

de l'esquerra política¹⁶¹, Pere Joan Llabrés ens indica també que no tots els catòlics mallorquins mantenien la mateixa postura, i que, als primers dies de l'esclat de la guerra, mantingueren una postura conciliadora.¹⁶²

Finalment, el paper de l'exèrcit és prou clar: la revolta, preparada amb temps abans del conflicte per part de militars i civils descontents amb la República, formà una junta divisionària de les Balears, que integrà representats dels cossos militars de Mallorca, i presidida pel comandant Mateu Torres Bestard, que mantenia contacte amb Emilio Mola.¹⁶³ El 29 d'octubre de 1936, amb Mateu Torres Bestard com a nou governador civil, s'engegà una segona onada repressiva a Mallorca, que augmentarà les tretes de presó de Can Mir i el Castell de Bellver i elaborarà un fitxer, que havia de tenir la Guàrdia Civil, on hi apareixia qui feia falta vigilar o eliminar, organitzant d'aquesta manera la repressió.¹⁶⁴

- A la presó de Can Mir

Ràpidament, el bàndol "nacional" organitzà centres de reclusió amb cada vegada més aflluència de presos, fins a la seva saturació. Integrant-se inicialment per polítics i persones oposades al nou règim, s'hi acabaren afegint individus pròxims al govern legítim de la República, seguint amb simples afiliats d'àmbit local. Detinguts poques vegades amb càrrecs, eren portats a presons improvisades on sofrien tortures, humiliacions i males condicions de vida.¹⁶⁵

A l'esmentada presó de Can Mir, antic magatzem de fustes, i habilitada poc després del cop d'estat com a presó, sembla que cedida per la pròpia família Mir¹⁶⁶, ingressà Lambert Juncosa quan es va entregar. Narra la seva estància amb tot detall, escandalitzat amb les deplorables condicions en què havien de conviure els presos.^{167 168}

Explica Juncosa com només arribar ja va veure com els judicis que s'estaven portant a terme eren una farsa, on el judici es manipulava i repetia la vegades que fessin falta fins que s'executàs la condemna a mort, tant amb el seu company Llorenç Roses Bermejo com amb Antoni Mateu, a qui, segons Lambert, es prepararen les proves per al judici.¹⁶⁹

A principis de 1937, hi havia prop de mil homes dins la presó improvisada de Can Mir, sent jutjats o pendents de judici, amb una situació d'aïllament amb la família. La situació més deplorable, no obstant, eren els presos governatius, tancats per ordre directe de Bestard, el governador civil.¹⁷⁰ Suárez Salvá explica com Torres Bestard ja defensava aquestes tretes selectives i assassinats per part de falangistes com a un alleugeriment de la càrrega econòmica de les presons. Els presos eren trets de la presó de Bellver i, especialment, de Can Mir, llegint-se una relació de presos prèviament elaborada al Govern civil, dient que serien alliberats, però la realitat era que "Les sujetaban de dos en dos con un alambre en las muñecas y los subían a un camión con un destino incierto. Algunos serían asesinados en diferentes puntos alrededor de

¹⁶¹ *Ibid.*, 48

¹⁶² Pere Joan Llabrés, "Església i guerra civil a Mallorca", *Memòria civil*, núm. 42 (1986)

¹⁶³ Josep Massot, *El primer franquisme a Mallorca, guerra civil, repressió, exili i represa cultural* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996), pàg. 20.

¹⁶⁴ Garí, "La repressió a Mallorca...", 52-58

¹⁶⁵ Maria Eugènia Jaume, *Esclaus oblidats: els camps de concentració a Mallorca: (1936-1942)* (Palma: Documenta Balear, 2019), pàg. 25

¹⁶⁶ David Ginard, "Centres de reclusió a la Mallorca en guerra (1936-1939)", *Randa*, núm. 28 (1991), pàg. 34

¹⁶⁷ Veure a l'apèndix fragment 15 de Lambert Juncosa

¹⁶⁸ Es diu a la família que el seu germà Joan va arribar a fer-se agafar i ingressar a la mateixa presó per estar amb en Lambert, però que l'acabaren traient per falta de càrrecs. – Maria Cinta Millán Juncosa (neta de Lambert Juncosa Iglesias), entrevistada via telefònica el 15 d'agost de 2020.

¹⁶⁹ Veure a l'apèndix fragment 16 de Lambert Juncosa

¹⁷⁰ Garí, "La repressió a Mallorca...", 64-70

Palma. Otros, la mayoría, eran conducidos hasta Porreres y allí, contra la pared de una iglesia, eran fusilados".¹⁷¹

Es tracta del mateix que explica Lambert Juncosa en les seves memòries, qui lamenta la mort d'amics i companys de qui la versió oficial deia que havien posat en llibertat. Explica com cada dia treien de la presó a deu o dotze presoners, qui suposadament eren posats en llibertat, i que, matisa, la majoria eren marxistes. Detalla com aconseguien establir una xarxa d'informació amb els guàrdies, mitjançant la qual acabaven sabent que s'estaven duent "a los desgraciados "libertados" a los calabozos de la Comisaría de Falange en la Plaza de Santa Magdalena, para transportarlos por la noche a los cementerios de Porreras o al llamado de Son Coletes de Manacor, donde eran vilmente ametrallados contra las tapias.".¹⁷² Aquells empresonats a Can Mir, doncs, varen patir tortures físiques, però també psicològiques. Cap a la tarda, quan es llegia la llista dels presoners que havien de ser "alliberats", a tots se'ls gelava la sang, i cada un tenia la seva pròpia manera d'enfrontar-se contra el que, semblava, era una mort gairebé segura, i no hi havia forma de saber quan passaria. Alguns guàrdies sembla que gaudien en el procés, passejant-se sense dir cap nom i mirant directament a les cares de terror dels presos. Es tractava de minar la seva voluntat.

Aquest fals alliberament passava a ser part de l'expedient administratiu de la persona que havien tret, d'acord amb el pla d'ocultament de la repressió que s'estava posant en marxa. Ben aviat, quan els familiars dels "alliberats" compareixien dies després de la treta per canviar la roba al pres, els presoners se'n adonaven que tot formava part del joc macabre dels repressors.¹⁷³

Durant els darrers mesos de 1936 es feren vàries manifestacions feixistes pels carrers de Palma. Alguns d'aquests manifestants es varen acabar dirigint a Can Mir, exigint el lliurament dels presoners per poder executar-los. Juncosa recorda el dia en què tornaren els falangistes d'Eivissa, on trobaren companys seus afusellats, i intentaren entrar a la presó. Per sort, el cap de guàrdies va mantenir les posicions i no pogueren passar.¹⁷⁴

Un altre dia, els falangistes tornaren a demanar el cap dels presos, aquesta vegada amb motiu de la presa de Toledo. Es tractava, doncs, d'un intent d'aniquilar les voluntats i l'autoestima dels presoners, que veien perillar contínuament la seva vida, no podent fer-hi res. No obstant, sorprèn la resiliència dels presos en el relat de Lambert, on ja s'havien armat amb ossos del menjar, preparats per a un altre intent d'assalt. Explica, a més, com arribaren a cantar conjuntament l'himne proletari de La Internacional davant la manifestació de falangistes que intentaven penetrar a l'antic magatzem, moment que Juncosa recorda com especialment emotiu.¹⁷⁵

- A Campos i Regana

A causa de la massificació de presoners, es varen dur a terme vàries tàctiques per buidar les presons. Una, com hem comentat, defensada pel Governador civil Torres Bestard, eren les "tretes", amb els conseqüents assassinats. Un altre sistema, d'altra banda, fou l'obertura de camps de concentració on els presoners farien treballs forçats. Es varen anar obrint, llavors, diversos camps de concentració a Mallorca, amb l'objectiu de col·locar diverses bateries per defensar l'illa en cas d'atac. A més, també es consideraven un lloc de reeducació per a la gent que encara tingués idees oposades a les del nou règim.¹⁷⁶

¹⁷¹ Manel Suárez, "las prisiones en Mallorca durante la guerra civil", capítol de *Memòria Antifranquista del Baix Llobregat*, núm 15 (Cornellà de Llobregat: Associació per a la Memòria Història i Democràtica del Baix Llobregat, 2015), pàg. 16 (14-18)

¹⁷² Veure a l'apèndix fragment 17 de Lambert Juncosa

¹⁷³ Manel Suárez, *La presó de Can Mir: un exemple de la repressió feixista durant la Guerra Civil a Mallorca* (Palma: Leonard Muntaner, 2011), pàg 121

¹⁷⁴ Veure a l'apèndix fragment 18 de Lambert Juncosa

¹⁷⁵ Veure a l'apèndix fragment 18 de Lambert Juncosa

¹⁷⁶ Jaume, *Esclaus oblidats*, 21

Lambert, doncs, en el seu relat explica com l'1 de novembre el traslladen al camp de concentració que s'estava formant al balneari de Sant Joan, a Campos. Ofereix una notable descripció del lloc en el moment de la seva arribada, i també explica que el cap era el coronel Jiménez Porrás, amb idees de l'Alemanya nacionalsocialista.¹⁷⁷

Aquest camp, que semblava tenir espai suficient per albergar els presoners, amb una dotzena d'habitacions, estava format per un capità d'Infanteria, dos oficials, un caporal i deu guàrdies civils que, juntament amb milicians, vigilaven el campament. Els presos d'aquest camp varen iniciar les obres de la carretera de la Colònia de Sant Jordi a Ses Salines, construint també el Circuit Estratègic dels Banys de Sant Joan.¹⁷⁸

Juncosa, no obstant, gràcies al seu do de gents, va poder guanyar-se els guàrdies i fer feina a l'oficina, des d'on relata com funcionava la instal·lació, i des d'on va poder escoltar la ràdio amb les notícies oficials del Govern de la República i ajudar els seus companys amb allò que podia.¹⁷⁹

És igualment notable l'episodi que sofreix amb un falangista porrerenc, qui tenia pensat assassinar-lo fent veure que s'havia intentat escapar. Juncosa decideix enfrontar-s'hi directament, moment en què s'assabenta dels successos que havien passat al poble de Porreres, on hi havia hagut una massacre per part dels falangistes.¹⁸⁰

Es va guanyar la confiança del tinent de la Guàrdia Civil, que, sense saber-ho, sofria recel per part dels guàrdies civils falangistes, qui el consideraven pròxim a les esquerres. Al final, Lambert veu que la seva posició està creant enveges entre els carcellers, i demana que se'l torni a posar a picar pedra. Serà aquest mateix conflicte intern amb el tinent dins el cos de carcellers i el tracte de favor a Lambert el que motivarà el seu trasllat al camp de concentració de Regana.¹⁸¹

El 17 de gener el traslladen, llavors, no sense tortures psicològiques (el varen fer baixar varies vegades del camió que el transportava insinuant que l'anaven a afusellar) al campament de Regana, a Lluçmajor.¹⁸²

La situació de Regana era bastant precària, no havent-hi cap tipus d'infraestructura, estant els presos allotjats en tendes de campanya, amb només 7 o 8 tendes per a 144 presoners.¹⁸³ Les obres es feien a la carretera de Regana a Punta Llobera, i a la de cap Blanc a Llobet, a més de reparar el tram de la carretera d'Arenal a Regana.¹⁸⁴

Malauradament, el seu relat en forma de memòries acaba aquí. A l'esmentat camp de concentració sabem que hi va estar almenys fins el setembre de 1937, sortint datat a l'etiqueta de la clau del camp que es conserva.¹⁸⁵ Sabem també, per la memòria oral que s'ha conservat a la família, en concret per part de Maria Cinta Millan Juncosa¹⁸⁶, i de les memòries de Lluís Juncosa Iglesias,¹⁸⁷ que a Regana va poder organitzar una orquestra en el camp. Juncosa, músic, sabia tocar molt bé el piano, i a la missa també tocava l'acordió. Entre assajar i tocar a missa va poder descansar de picar pedra. També estem al corrent que el presos tenien un taller d'ebenisteria, perquè la família conserva uns botons de fusta llaurada que va fer per a la seva filla, així com una capsula de fusta tota treballada amb lletres i dibuixos.

¹⁷⁷ Veure a l'apèndix fragment 19 de Lambert Juncosa

¹⁷⁸ *Íbid.*, 40-41

¹⁷⁹ Veure a l'apèndix fragment 20 de Lambert Juncosa

¹⁸⁰ Veure a l'apèndix fragment 22 de Lambert Juncosa

¹⁸¹ Veure a l'apèndix fragment 21 de Lambert Juncosa

¹⁸² Veure a l'apèndix fragment 23 de Lambert Juncosa

¹⁸³ Ginard, "Centres de reclusió", 56-57

¹⁸⁴ *Íbid.*, 70

¹⁸⁵ Veure a l'apèndix fotografia 1

¹⁸⁶ (neta de Lambert Juncosa Iglesias), entrevistada via telefònica el 15 d'agost de 2020.

¹⁸⁷ Veure a l'apèndix fragment 3 de Lluís Juncosa

Memòria i conseqüències perdurables de la repressió

La repressió que hem vist, per molt dura que pogués haver estat, no es va quedar en aquelles tres etapes durant la guerra. El republicanisme d'esquerres a Mallorca va ser greument castigat i perseguit, en un intent conscient d'evitar que ressorgís d'entre les seves cendres. Juncosa, fervent defensor del republicanisme federal d'esquerres, és un exemple de fins a quin punt pogueren reprimir les conviccions polítiques, cobrant-se milers de vides en el procés, i fent miserable l'existència de moltes altres persones. Aquells que sortiren en vida de l'horror de les presons i els camps de concentració, com Lambert Juncosa, trobaven moltes dificultats per poder tornar a dur una vida normal, tant per les seqüeles psicològiques i físiques que els deixà com per les sancions econòmiques que seguiren durant el règim de Francisco Franco.

L'1 d'agost de 1939 es va aprovar la Llei de Responsabilitats Polítiques, la qual donava cobertura legal a la persecució i detenció dels desafectes al règim. Aquesta llei incloïa tant confiscació de béns, com multes econòmiques, embargaments de possessions, arribant inclús a l'exili de polítics republicans. Veiem, llavors, el triple valor de la repressió, cercant-se el càstig del desafecte, el sotmetiment de l'indecís i el benefici dels vencedors.¹⁸⁸

- Econòmiques

El nou règim, llavors, va optar per fer pagar la guerra als desafectes polítics. Tenim dades d'uns 5.669 processats a les Balears pel Tribunal de Responsabilitats polítiques de les Balears, que tipificava els actes polítics d'aquests segons, teòricament, fets provats com a lleus, menys greus i greus, depenent del paper polític que havia tingut el processat. La sanció econòmica, així mateix, anava en funció també del patrimoni i nivell social d'aquest. La llei tenia, doncs, en última instància, una finalitat recaptatòria.¹⁸⁹

Consta que es pagaren 438 sancions a les Illes, ascendint a un total de 796.310 pessetes. Les sancions, en general, eren bastant elevades, i es feien efectives si existia un patrimoni per a respondre al pagament. Tot i això, la majoria foren recorregudes per mitjà d'advocats davant el Tribunal Nacional, aconseguint en alguns casos rebaixes de la sanció. Si el processat ho sol·licitava, no obstant, justificant-ho, aquesta es podia pagar a terminis.¹⁹⁰

Lambert Juncosa, com a regidor i tinent de batle, i considerat en el moment com a "industrial", també va sofrir aquestes sancions, havent de pagar un total de 25.000 pessetes, que va aconseguir pagar a terminis, a més de 8 anys de "inhabilitación absoluta".¹⁹¹

El Tribunal de Responsabilitats Polítiques, llavors, va sentenciar 11 regidors de l'Ajuntament de Palma, sis d'Esquerra Republicana Balear tres del Partit Socialista i dos d'Unió Republicana. Bernat Jofre, a més, va ser sentenciat a 15 anys de "extrañamiento", i Jaume Bauzá a 13 anys de desterrament (tot i que va ser assassinat).

- Psicològiques, polítiques i culturals

En la memòria i el tractament de la repressió de la Guerra Civil no es pot obviar el factor emocional o, fins i tot, psicològic que encara perviu avui en dia: actualment, disposem de coneixement en psicologia suficient com per a assegurar que un percentatge important de combatents i afectats dels dos bàndols sofriren el síndrome d'estrès posttraumàtic (TEPT). Aquest reflex del seu sofriment repercutí, com és lògic, negativament en l'individu i els familiars més propers, i ens permet entreveure en quines condicions

¹⁸⁸ *Íbid.*, 26

¹⁸⁹ Francisco Sanlloriente, *La persecución económica de los derrotados: El tribunal de responsabilidades políticas en Baleares (1939-1942)* (Mallorca: Miquel Font, 2005), pàgs. 23-26

¹⁹⁰ *Íbid.*, 27

¹⁹¹ Veure a l'apèndix fotografies 1 i 2

humanes i socials es veieren els vençuts per aguantar i reprimir els seus drames personals i col·lectius, davant, a més, de cerimonials públics de dol abusius per part dels vencedors.¹⁹² La memòria d'aquest sofriment passà, en major o menor grau, de generació a generació, ja fos amb el relat explícit dels fets o la intriga que generava el seu excessiu silenci.

Ho veiem clar en el cas de Lambert Juncosa, el cor i sistema nerviós del qual quedaren tan afectats pels fets que va viure que condicionaren en gran part la seva vida posterior. Ell explica, a partir del relat d'un dels registres que va patir quan el perseguien, com "fué uno de los grandes, entre los mil y pico de sustos morrocotudos que experimenté durante mi epopeya, y que después de destruir mi sistema nervioso, lo que creo se llama ahora el sistema neuro-vegetativo, ha de llevarme a la tumba".¹⁹³ Efectivament, tenia la salut delicada i va patir diversos atacs cardiovasculars fins que va morir d'un infart als 68 anys. Lluís Juncosa Iglesias, germà i metge seu, tenia clar que tots aquests problemes li venien dels anys de la guerra.¹⁹⁴

Tot i que, degut al silenci de la família, no sabem com ni quan va ser alliberat¹⁹⁵, se sap que en sortir va llogar una casa al port d'Andratx – la seva dona era andritxola - perquè no el trobessin, i no volia sortir de casa. Un dia va veure un home amb una camisa blava anant cap a casa seva, i la seva reacció va ser amagar-se allà on pogués, pensant que anava a cercar-lo. Resulta que era un amic de la família, amb una casual camisa blava.¹⁹⁶ La por li va durar, llavors, fins molt després que l'alliberessin, perdurant aquesta en el temps i en les mentalitats. No podem parlar totalment, no obstant, de paranoies, ja que els antics republicans eren vigilats, especialment els exdirigents d'ERB, per les autoritats franquistes, encara cap al 1944.

D'altra banda, aquest tipus de repressió continuada també va aconseguir acabar a Mallorca amb aquell republicanisme d'esquerres que s'identificava amb els ideals del bienni 1931-1933 i del Front Popular. Els militars antirepublicans que s'aixecaren en armes l'estiu del 1936, ocupant el poder, així com els seus aliats civils, varen desencadenar una fortíssima repressió que va acabar destruint totes les forces d'esquerres polítiques i sindicals, perseguint també els seus membres, des dels que havien estat dirigents polítics fins als simples militants. De la mateixa manera, també mestres i professors varen sofrir una rigorosa depuració, intentant erradicar qualsevol vestigi que pogués quedar d'una cultura laica i d'esquerres. També directors, col·laboradors i redactors de publicacions identificades amb el Front Popular i el republicanisme sofriren aquesta repressió¹⁹⁷

Esquerra Republicana Balear, doncs, va patir una repressió igual de dura que la que va afectar a les organitzacions obreristes, més revolucionaries o menys, i sembla clar que el caràcter d'aquesta, en ocasions, era d'exemplaritat, dirigit a atemorir la burgesia d'esquerres. En aquest sentit, molts personatges notables d'aquest món cultural esquerrà foren assassinats públicament, com els ja esmentats Emili Darder i Antoni Mateu, així com també alguns mestres d'escola. Altres membres i dirigents d'ERB, com és el cas de Juncosa, foren empresonats al llarg del conflicte. Com ja s'ha esmentat anteriorment, alguns dels dirigents republicans aconseguiren fugir de Mallorca durant l'esclat, i alguns dels dirigents d'ERB refugiats en la zona republicana crearen un nou consell executiu el juliol de 1937. Alguns d'ells aconseguiren exiliar-se el 1939.¹⁹⁸

La realitat era que, al 1939, gran part dels dirigents republicans d'esquerres havien estat presos, assassinats o s'havien exiliat. La majoria de membres dels partits republicans d'esquerra, així com alguns simpatitzants, varen patir algun tipus de repressió. Gairebé tots aquells republicans d'esquerres que, com Lambert Juncosa, varen patir pena de presó, varen ésser depurats o patiren multes, varen abandonar tota activitat política i ideològica. La majoria eren considerats enemics del règim franquista, aliadòfils.¹⁹⁹ El record

¹⁹² J. M. Ruíz-Vargas, "Trauma y memoria de la Guerra Civil y la dictadura franquista", *Hispania nova*, núm. 6 (2006), pàgs. 161-162

¹⁹³ Veure a l'apèndix fragment 21 de Lambert Juncosa

¹⁹⁴ Veure a l'apèndix fragment 4 de Lluís Juncosa

¹⁹⁵ Tot i que el novembre de 1939, moment en què se li imposa la primera multa de responsabilitats polítiques, ja hauria d'haver estat alliberat – veure fotografia 3 a l'apèndix

¹⁹⁶ Maria Cinta Millán Juncosa (neta de Lambert Juncosa Iglesias), entrevistada via telefònica el 15 d'agost de 2020.

¹⁹⁷ Antoni Marimon, "Vae Victis! De la destrucció a l'oblit. La fi del republicanisme a Mallorca (1936-1968)", *Entre el malson i l'oblit. L'impacte del franquisme en la Cultura a Catalunya i les Balears (1939-1969)* (Barcelona: Editorial Afers, 2013), pàgs. 247-251

¹⁹⁸ *Ibid.*, 251-259

¹⁹⁹ *Ibid.*, 261

de la repressió i l'amenaça constant que es repetís, amb vigilància, feien molt difícil manifestar-se en aquest sentit i, per protecció a les famílies, sovint ni tan sols es revelaven els fets i els pensaments en l'àmbit privat.

Només una petita minoria va intentar fer oposició política als anys quaranta, amb el Comitè Provincial de l'Aliança Nacional de les Forces Democràtiques, plataforma unitària de l'oposició antifranquista que va acabar sent desarticulada al 1948. Alguns antics membres d'ERB sí que als anys cinquanta es varen incorporar al PCE, sent l'únic partit a Mallorca amb una mínima estructura organitzada en la clandestinitat. No obstant, els casos de resistència activa foren molt aïllats, i la majoria dels republicans que varen sobreviure optaren pel silenci, intentant no fer-se notar en un context d'un estat policial molt repressor. Naturalment, malgrat algunes excepcions localitzades, tota la xarxa associativa vinculada al republicanisme també va desaparèixer.²⁰⁰

Al llarg dels anys van tornant republicans de l'exili, i hi ha una notable represa cultural mallorquina als anys seixanta. No obstant, sembla que l'herència republicana no es fa un lloc en la nova realitat. Els projectes i inquietuds dels republicans esquerrans del temps de la Segona República cada vegada anaven quedant més oblidats, i els seus membres anaven desapareixent. El creixement del turisme de masses va provocar grans canvis a tots els nivells en una Mallorca fonamentalment franquista. La minoritària oposició antifranquista, a més, s'anava nodrint del marxisme, catolicisme social o moviments socials com el sindicalisme renovat o el nacionalisme cultural, i el republicanisme i tot allò que havia suposat semblava ja ineficaç i superat, no adequat a les noves circumstàncies socials i polítiques.²⁰¹

No s'ha de pensar, no obstant, que les tortures psicològiques i físiques, així com la vigilància policial, la por i l'amenaça, haguessin minat l'esperit lluitador dels republicans d'esquerres. Molts, segurament, en un context i escenaris molt desfavorables, esperaven l'oportunitat idònia per recuperar allò que els havien pres a la força, i poder fer-ho sense suposar un perill per a les seves famílies. De Lambert Juncosa, es conta que un dia, pel carrer del Sindicat de Palma, es va creuar amb un antic captor seu falangista, que es va dirigir a ell dient-li "Juncosa, ja està tot oblidat", al que ell contestà "Jo no he oblidat res", abans de seguir caminant.

És, segurament, la mateixa voluntat de no oblidar ni perdonar la que el va conduir a redactar les memòries d'aquells mesos, fet que no degué ser gens fàcil, formant part d'una lluita personal, amb els mitjans disponibles, cap als seus repressors. Avui, gràcies als estudis i investigacions històrics, podem recuperar el seu llegat, així com el del republicanisme d'esquerres, i apreciar la tasca que dugueren a terme els seus polítics per la ciutat de Palma, per la gent que hi vivia, i la dignitat que aportaren a la política del seu temps, que es va veure cruelment truncada al seu apogeu.

- Conclusions

Així doncs, dins el republicanisme mallorquí, hem vist com Lambert Juncosa Iglesias, sent proclamat el 8 d'abril de 1931 com a regidor de l'Ajuntament de Palma del districte vuitè, així com síndic, en un context de canvi de règim, participà activament en la política del republicanisme federal. Com a regidor i republicà federal, portarà a terme una important tasca administrativa de l'agrupació en aquest moment, fins al gener de 1932, moment en que formarà part de la comissió organitzadora del grup adherit a Acció Republicana, actuant com a vici-secretari comptador de l'organització. Des d'un primer moment defensa en mítings i conferències els ideals republicans federals d'aquesta, no apartant mai la crítica al lerrouxisme, i donant suport a l'Estatut de Catalunya, assistint als actes d'aquesta. Demuestra, a més, molta consideració als seus companys de partit, i pareix que sempre esta mantenint el seu esperit actiu, com veiem en la segona assemblea insular d'Acció Republicana al 1933. El 8 d'abril, conformant-se Esquerra Republicana Balear, és elegit vocal representant de Sineu dins el Comitè executiu. Hem vist, a més, com després dels fets d'Octubre segueix fidel als seus ideals polítics, presentant amb el batle Darder i la resta tinentes de batle la dimissió l'11 d'octubre de 1934.

²⁰⁰ *Íbid.*, 264-268

²⁰¹ *Íbid.*, 268-274

Així mateix, el segon semestre de 1935 formà part activa de la campanya proselitista d'Esquerra Republicana Balear, actuant en mítings i conferències per tota Mallorca, moment en que comparteix actes públics amb les formacions que acabaran formant el Bloc Popular Antifeixista

Des de la seva entrada a l'Ajuntament el 8 d'abril de 1931, participarà activament en la conformació estructural d'aquest, proposant esmenes interessants en aspectes com el nou Consell d'Urbanisme. De la mateixa manera, demostra una preocupació per la ciutat de Palma en general, volent integrar en tot moment els suburbis a la vida neuràlgica, tant amb la instal·lació de telefonia com amb l'arribada del clavegueram. En la sessió ordinària de l'Ajuntament del 10 de juny, figura ja com a membre de les comissions permanents d'obres i d'aigües.

Al 1932, la tasca de Juncosa com a regidor és prou notable: el 18 de juliol figurava ja dins la Comissió d'Aigües com a president i com a vocal a la Comissió d' Obres, a la de "Alumbrado, bomberos y reemplazos", i a la de Treball. És, així mateix, síndic de "Riesgos de la Acequia d'en Baster", i President de la Fira del Ram, l'eficaç tasca de gestió de la qual li va valer un agraïment per aclamació. Així mateix, va avançar molt amb el projecte dels dipòsits de Son Tugores, i ja presenta la seva intenció de canalitzar l'Eixample, especialment al 1933, moment en que porta a terme una rellevant tasca de canalització d'aigües i clavegueram a Ciutat, defensant en tot moment el projecte. Quan al gener de 1934 és elegit tinent de batle, és escollit també com a membre del Patronal local de Formació Professional, i mostra reiterades vegades la seva preocupació davant l'atur. Finalment, pot acabar les obres de Son Tugores, que inaugura el 18 de març del mateix any. Des de la seva reposició a finals de 1935, segueix ampliant el projecte de clavegueram per tota la ciutat

En quant al seu caràcter polític i personal, veiem com es posiciona des d'un primer moment a favor de l'escola laica i la separació de l'Església de l'Estat. De la mateixa manera, de les seves actuacions als plens de l'Ajuntament en podem extreure principis pacifistes, protestant per aldarulls en diferents moments de la seva regidoria, independentment de la seva naturalesa. El seu caràcter pragmàtic i decidit queda igualment retratat en les tensions en els plens des de finals d'agost del 1931, tant entre federals republicans com entre aquests i socialistes, moment en que Juncosa es centra en qüestions pràctiques de la ciutat que necessiten resoldre's, prioritzant aquestes per sobre el debat polític que s'estava portant a terme. Cal ressaltar també com sembla potenciar la cultura sempre que pot, posicionant-se a favor de les subvencions culturals que pot oferir l'Ajuntament. Posseïa, a més, una oratòria natural que aconseguia atreure l'interès del seu públic, com bé explica el seu germà Lluís Juncosa, "(...) em va cridar molt l'atenció que tenia un recurs per xerrar: en començar contava una petita historieta que fixava l'atenció dels que l'escoltaven (crec que ho havia copiat dels capellans)" (memòries inèdites Lluís Juncosa)

Al 1933, amb una sèrie d'accions com a regidor, veiem clar el seu caràcter humà i la seva preocupació pels temes que afecten la classe treballadora. En quant a la seva posició respecte la llegua, veiem com es posiciona a favor de l'ús del mallorquí (o català), però defensa que la documentació estigui en bilingüe. A més, l'actitud afable i conciliadora que presenta, fins i tot amb els seus opositors polítics, era ben rebuda dins les esferes polítiques en les que es movia. És possible que aquesta actitud fins i tot acabés salvant-li la vida, ajudat durant l'esclat de la guerra per treballadors a qui havia donat feina (un dels quals havia resultat ser un falangista) i membres del "Movimiento", com José Zafortesa.

Dins el republicanisme d'esquerres mallorquí, doncs, es produeix una convivència que va de la mà del que va passant al republicanisme nacional. Hem vist un Partit Republicà Federal amb tendències cada vegada més conservadores, amb consonància amb el Partit Radical de Lerroux, i com Acció Republicana segueix la dinàmica d'Azaña, que aconseguix pactes amb els socialistes, i que aconseguix aguantar dins el patet partit tendències més partidàries d'acostar-se al centre i d'altres de seguir amb els socialistes. Després hauria motivat un pacte de les esquerres, cosa que també passa amb ERB, a la vegada que es formava Izquierda Republicana. Palma veiem, llavors, en quant a política i ideologia, com era molt complexa i plural, tant o més que en la política nacional, organitzant una formació que aglutinés el republicanisme d'esquerres, que no era poc ni simple, com ja s'havia fet a Galícia i al País Valencià.

Se li afegia, a més, un component cultural, lingüístic i de reivindicació autonòmica únic. Com hem vist, dins ERB hi havia sectors molt partidaris i defensors de la república federal que proposava Azaña, així com de les seves polítiques socials, i d'altres més nacionalistes, que encaraven la seva mirada cap a la recuperació de la llengua catalana (o mallorquina) i del seu ús a les institucions. Al contrari del que un pot pensar, aquestes

dues tendències pràcticament no afectaren la convivència al partit. Sumat a la varietat d'estatus socials que trobem entre els seus membres (obriers i petita burgesia, a més d'algun cas d'altra burgesia, com Antoni Maria Ques Ventayol), demostra que a Esquerra Republicana Balear no li faltava cohesió ni objectius comuns: compresos entre un moviment obrer i una dreta cada vegada més radicalitzats, els republicans d'esquerres veien perillar el mateix règim republicà. El partit sempre es va definir per l'alliberament nacional i per la lluita per l'autonomia, conservant una constant activitat per a la normalització lingüística i cultural.

Podem apuntar, llavors, que la seva desaparició respon, si no únicament, en gran mesura, a la repressió conscient, física, psicològica i econòmica, que els colpistes revoltats tingueren cura de portar a terme sobre aquells a qui consideraven ideològicament perillosos per al seu model de país.

El republicanisme d'esquerres a Mallorca va ser greument castigat i perseguit per part dels revoltats a la guerra del 1936, en un intent conscient d'evitar que ressorgís d'entre les seves cendres. Juncosa, fervent defensor del republicanisme federal d'esquerres, és un exemple de fins a quin punt pogueren reprimir les conviccions polítiques, cobrant-se milers de vides en el procés, i fent miserable l'existència de moltes altres persones. Aquells que sortiren en vida de l'horror de les presons i els camps de concentració, com Lambert Juncosa, trobaven moltes dificultats per poder tornar a dur una vida normal, tant per les seqüeles psicològiques i físiques que els deixà com per les sancions econòmiques que seguiren durant el règim de Francisco Franco. Molts membres d'ERB, des dels dirigents polítics fins a afiliats, així com professionals simpatitzants, varen sofrir una rigorosa depuració, intentar erradicar qualsevol vestigi d'una cultura laica i esquerrana. Al 1939, la majoria de dirigents republicans d'esquerres havien estat assassinats, presos o exiliats, i gran part dels que en sobrevisqueren optaren pel silenci davant unes condicions desfavorables per a expressar-se i manifestar-se. A més, la minoritària oposició antifranquista es va anar apartant del republicanisme, i els projectes i inquietuds dels republicans esquerrans de la Segona República restaren oblidats. La influència social i cultural que podria haver tingut ERB a Mallorca, llavors, que semblava anar en augment i amb bones perspectives, quedarà com a una incògnita per a la història, sacsejada tota la seva tasca per l'aixecament militar de juliol de 1936.

Durant el llarg període de la dictadura franquista, aquells que guanyaren la Guerra Civil silenciaren els noms d'aquesta generació que va passar els seus millors anys a la gestió pública de la ciutat de Palma, i la seva notable obra al front de l'Ajuntament de Palma durant el període de la Segona República va restar ignorada, denigrada i finalment oblidada. Es tracta, no obstant, d'una generació, com hem vist amb Lambert Juncosa, que va defensar valors de democràcia, progrés i ciutadania, valors que avui, més que mai, són vigents i considerats ideals de política.

- Bibliografia i fonts

Bibliografia

- Carrió, Bartomeu, *La premsa i el mallorquinisme polític a principis de segle XX* (Palma: Institut d'Estudis Balearics, 1994)
- *El nacionalisme a les Balears (1898-1936)* (Palma: Documenta Balear, 1999)
- Company, Arnau, *Emili Darder Cànaves: el darrer batle republicà de Palma*, (Palma: Ajuntament de Palma, 2008)
- Company, Arnau, "La Segona República a Mallorca. Eleccions, partits polítics, mitjans de comunicació i gestió pública" (tesis doctoral, UIB, 2016), 1645, <http://hdl.handle.net/11201/148984>
- Dolç, Miquel, (coord.) "Ques Ventayol, Antoni Maria, *Gran Enciclopedia de Mallorca*, vol. 14 (Palma: Promomallorca, 1991)
- Escalas, Jaime, *Aquella ciudad de Palma. Evocación gráfica de la ciudad de últimos del siglo XIX i principios del siglo XX* (Palma: Imp. Mossèn Alcover, 1969)
- Espín, Eduardo, *Azaña en el poder. El partido de Acción Republicana* (Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, 1980)
- Gabriel, Pere, *El moviment obrer a Mallorca* (Barcelona: Curial, 1973)
- Garí, Bartomeu, "La repressió a Mallorca durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939): Memòria d'una coacció planificada" (memòria d'investigació, juny 2009)
- Ginard, David, "Des de 'Fora Mallorca'. Contribució a l'epistolari de Francesc de Sales Aguiló a l'exili". *Randa*, 63 (2009), pàgs. 159-198
- "Centres de reclusió a la Mallorca en guerra (1936-1939)", *Randa*, núm. 28 (1991)
 - "Les repressions de 1936-1939 a les Illes Balears. Una anàlisi comparativa", a *La Guerra Civil als Països Catalans* (València: Publicacions de la Universitat de València, 2007), pàgs. 257-297
 - *L'esquerra mallorquina i el franquisme* (Palma: Documenta Balear, 1994)
- Jaume, Maria Eugènia, *Esclaus oblidats: els camps de concentració a Mallorca: (1936-1942)* (Palma: Documenta Balear, 2019)
- Llabrés, Pere Joan, "Església i guerra civil a Mallorca", *Memòria civil*, núm. 42 (1986)
- Massot, Josep, *El primer franquisme a Mallorca, guerra civil, repressió, exili i represa cultural* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996), pàg 20.
- "Las etapas de la represión en Mallorca (1936-1939)", capítol de *Memòria Antifranquista del Baix Llobregat*, núm. 15: *guerra i repressió franquista a les Illes Balears* (Cornellà de Llobregat: Associació per a la Memòria Història i Democràtica del Baix Llobregat, 2015)
- Marimon, Antoni, "Vae Victis! De la destrucció a l'oblit. La fi del republicanisme a Mallorca (1936-1968)", *Entre el malson i l'oblit. L'impacte del franquisme en la Cultura a Catalunya i les Balears (1939-1969)* (Barcelona: Editorial Afers, 2013), pàgs. 245-274
- Marimon, Antoni; Serra, Sebastià (dirs.), *Diccionari de partits polítics de les Illes Balears (1900-2008)* (Palma: Leonard Muntaner, 2012), 235-236.
- Melià, Josep, *La nació dels mallorquins* (Mallorca: Moll, 1990)
- Mir, Gregori, *Els mallorquins i la modernitat* (Palma: Editorial Moll, 1981)
- *El mallorquinisme polític 1840-1936: del regionalisme al nacionalisme* (Mallorca: Moll, 1990)
- Morro, Mateu "Esquerra Republicana Balear", a *Quinze anys dels premis d'investigació "ciutat de Palma": 1970-1984* (Palma: Ajuntament, 1986)
- Morro, Mateu, "Joan Sanxo i Tous: Esquerra i nacionalisme durant la II República". *Lluc*, 719 (1985)pàgs. 6-12
- Peñarrubia, Isabel, *Mallorca davant el centralisme (1868-1910)* (Barcelona: Curial, 1980)
- *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca: 1917-1923* (Palma: Consell Insular de Mallorca; Barcelona: Abadia de Montserrat, 1991)

- *L'origen de la Caixa de Balears: els projectes d'una burgesia modernitzadora, 1882* (Palma, Documenta Balear, 2001)
- Pomar, Jaume, *L'aventura de Nova Planta* (Palma: Editoria Moll, 1976)
- Preston, Paul, *Botxins i repressors. Els crims de Franco i els franquistes*. (Barcelona: Editorial base, 2006)
- Quintana, Josep M^a, *Els menorquins i l'autonomia* (Palma: Editorial Moll, 1977)
- Ruíz-Vargas, J. M., "Trauma y memoria de la Guerra Civil y la dictadura franquista", *Hispania nova*, núm. 6 (2006)
- Serra, Antoni, *Gabriel Alomar: l'honestedat difícil* (Palma: Ajuntament, 1984)
- Serra, Sebastià, "De la Dictadura de Primo de Rivera a la Segona República", a *La Segona República: XXV Jornades d'Estudis Històrics Locals*: editat per Arnau Company; Sebastià Serra (Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 2007), pàg. 31-53
- Suàrez, Manel, *La presó de Can Mir: un exemple de la repressió feixista durant la Guerra Civil a Mallorca* (Palma: Leonard Muntaner, 2011)
 - "las prisiones en Mallorca durante la guerra civil", capítol de *Memòria Antifranquista del Baix Llobregat*, núm 15 (Cornellà de Llobregat: Associació per a la Memòria Història i Democràtica del Baix Llobregat, 2015), pàgs. 14-18
- Suárez Cortina, Manuel, *El gorro frigio: liberalismo, democracia y republicanismo en la Restauración* (Madrid: Biblioteca Nueva, Sociedad Menéndez Pelayo, 2000)
- Sanlloriente, Francisco, *La persecución económica de los derrotados: El tribunal de responsabilidades políticas en Baleares (1939-1942)* (Mallorca: Miquel Font, 2005)

Premsa

- Diari *La Almudaina* (del 26 de maig de 1931 fins el 29 de març de 1935)
- Setmanari *República* (del 8 de setembre de 1934 a 18 de gener de 1936)

Actes

- Ajuntament de Palma, *Pleno y ordinario AH-2200-1* (1931).
- Ple de l'Ajuntament de Palma, *AH-2201* (1932).
- Ple de l'Ajuntament de Palma, *AH- 2202* (del 2 de gener al 19 de juny de 1933)
- Ple de l'Ajuntament de Palma, *AH-2203* (del 26 de juny al 27 de desembre del 1933).
- Ple de l'Ajuntament de Palma, *AH 2204* (1934).
- Ple de l'Ajuntament de Palma, *AH-2205* (1935).
- Ple de l'Ajuntament de Palma, *AH-2206* (1936).

Fonts orals i memòries escrites

- Memòries escrites inèdites de Lambert Juncosa Iglesias
- Memòria oral de Lluís Juncosa Iglesias (transcrita per Dolors Juncosa Álvarez de Sotomayor)
- Memòria oral de Maria Cinta Millán Juncosa

- **Apèndix 1: memòries de Lambert i Lluís Juncosa Iglesias**

Lambert Juncosa Iglesias

Fragment 1:

En la plaza de Cort, se apostaron una patrulla de falangistas armados. Por la calle Colón, avanzaba un camión, también lleno de falangistas armados y queriéndose ambos contrarios, la emprendieron a tiros. Del tiroteo, resultó muerto un hermano Barbarà. El otro, murió por la carretera, debajo de un coche, donde se guarnecía de un ataque aéreo (ambos hermanos, son los que colocaron una bomba en una ventana de la antigua Casa del Pueblo que explotó, afortunadamente, cuando hacía pocos instantes habían salido de aquella habitación un orfeon, mejor, un coro de muchachos que allí ensayaban).

Fragment 2:

Las cosas no iban bien en España. Después del asesinato del un capitán de guardias de asalto republicano, se había asesinado a Calvo Sotelo, dirigente monárquico. Los obreros pedían en un día, lo que no habían conseguido en veinte años. Se barruntaba algo; pero no una revolución comunista como decían los anti-republicanos. Por todo ello, el citado día 10 de Julio de 1936, cuando me levanté para hablar, en el acto del Conservatorio, me dediqué a ensalzar y magnificar a la música, nexo admirable, que nos unía a todos, sin distinción de ideales efímeros como son los políticos, en el gran Ideal de la, tal vez, la mas bella de las Bellas Artes.

Ello demuestra cual era mi estado de ánimo, y cual fue mi impresión al volver a mi hogar, después de un mes de ausencia.

Fragment 3:

Como decía, estábamos en sábado. Varios concejales del ayuntamiento fueron a visitar al gobernador Sr. Espina, un poeta, amigo de D. Manuel Azaña, que vino aquí a vegetar. Allí, acudió el Capitán General que lo era el general Godet, acompañado de algunos jóvenes militares, pistola en mano, justificando tal actitud, por haber recibido – dijo – varios anónimos amenazándole de muerte.

A dicha reunión, asistió el secretario del Alcalde Emilio Darder, malgrado en un holocausto de la locura colectiva de aquellos días, en una caricatura de Consejo de guerra en el que, como Alcalde, le acusaban de organizar una revolución comunista (Emilio Darder era la antítesis de lo que representa la doctrina totalitaria). Pues bien, como iba diciendo, el secretario del alcalde, que era Diego Rullán, me encontró en el ayuntamiento y me acompañó hasta mi casa, contándome lo mas esencial de la reunión. Y ello fué lo que manifestó el general Godet, que él se sentía ya viejo y no quería meterse en aventuras, que de todos modos Mallorca sería del bando que triunfara en la Península y que, además, le había tomado tanto cariño a Mallorca que en ella quería envejecer y morir, esperando aquí su jubilación. Díjole al gobernador que esperaba que con la Guardia civil y Guardias de asalto, podría garantizar el orden. Si ello no le fuera posible – añadió antes de retirarse – me llame Ud., y yo sacaré las tropas a la calle.

En en la madrugada del día siguiente, domingo día 18, un hidroavión misterioso se posó a las aguas tranquilas del puerto. En él, montaron el general Godet y su hijo. Y un poco mas tarde, el general Godet se hacía cargo de la sublevación de Cataluña. Fracasó, como se sabe, en el intento y juzgado, fué condenado a la última pena, por abandono de su puesto y por ser el cabecilla de la rebelión. No obstante, su hijo, que era del Estado Mayor de su padre, fué condenado a 30 años por admitir la eximente de obediencia a su padre y superior. Aquí, en Mallorca, en el caso contrario, le hubieran condenado a 20 penas de muerte.

Fragment 4:

Ante la visión fantasmagórica que ofrecía el interior de aquella cárcel improvisada, me paré. Un grupo de hombres, a la cabeza del cual iba Recaredo, un muchacho ilusionado, comunista, a quien conocía de haberlo visto en algún mítin conjunto dado por el Frente Popular, se adelantó hacia mí, como si viniera a recibirme.

Efectivamente, así era, pero no para darme la bienvenida como esperaba; sino para espetarme lo siguiente:

- ¿Qué tal Sr. Juncosa? Vemos que a Ud. lo han traído también por aquí.
- Ya deseaba haceros compañía- añadí con toda sinceridad.
- Pues mire Ud. La suerte está echada. A Ud., al Sr. Darder, al Sr. Crespí, a todos Uds. en fin, los colgaremos de las farolas de la Plaza de Cort, cuando salgamos de aquí, victoriosos, que será pronto.

No puedo negar que me invadió como un escalofrío, especialmente, porque no esperaba un tal recibimiento. Asimismo, les pregunté por qué motivo querían parangonearse con los de fuera, aclarando que nosotros, los ediles municipales, así como los dirigentes de los partidos, éramos los responsables de lo que ocurría, porque no habíamos armado al pueblo. Yo, intenté hacerles comprender que nosotros éramos hombres liberales, contrarios a todo eso que huele a desfiles armados y demás zarandajas militaristas o dictatoriales.

Fragment 5:

Ante el cariz que tomaban los acontecimientos, pensé en la necesidad de abandonar mi domicilio y cuidé de esparcir la especie entre los vecinos de que me iba a Andratx, cuando, en realidad, lo que hice, al día siguiente fué meterme en un coche que tenía mi hermano Juan, escondido detrás de mi esposa e hija mayor, Enriqueta, las que me cubrían perfectamente. Así, salí de Palma, hacía lo desconocido que dejó de serlo bien pronto, pues mi citado hermano me presentó a los amigos que iban a cobijarme. Don Antonio y Doña Isabel, eran el matrimonio sin hijos, recién regresados de América, que venían a pasar su buena vida después del trabajo fuerte de América, en una modesta casita situada en medio del campo, entre el Vivero y la Indioteria.

D. Antonio, hablaba aún con cierto acento sudamericano y padecía de una enfermedad, entonces incurable, lo que le tenía siempre molesto e irascible. Su mujer, padecía del hígado y de histerismo. Cuando se oía el ronroneo de un avión rojo Dña. Isabel, perdía los estribos. El miedo insuperable se apoderaba de ella y mas de cuatro veces, tuve que sujetarla fuertemente entre mis brazos, presa de un ataque de nervios. D. Antonio, iba y venía como si tal cosa. Su valentía ante los acontecimientos, rayaba en la temeridad. Ponía la radio llamada roja y luego difundía en el café, las noticias que el Gobierno de la República proporcionaba.

Fragment 6:

A Mallorca, llegó en mala hora, se dice si de la mano del Marqués de Zayas, primer Jefe de la Falange, un aventurero italiano que se hacía pasar por general Conde Rossi, el cual, no era general, ni conde ni Rossi. Era sencillamente, un cara dura, fascista, que vino a enseñar los procedimientos sumarísimos del *fascio*, a darse la mas orgiástica vida que imaginarse pueda y a romper para siempre la paz que había reinado en Mallorca, incluso en plena guerra fraternal. Vivía en el Gran Hotel, hoy destinado al Seguro de Enfermedad y si podían hablar las paredes de los que fueran sus habitaciones, tal vez podrían contarnos muchas historietas de alcoba que harían sonrojar a su compatriota Bocaccio. Porque era proverbial que cada noche, cambiaba de colocutora.

Se necesitaría la capacidad de un libro grande para poder relatar todo cuanto hizo, por Mallorca, tan nefasto personaje. Yo no puedo hacerlo, porque en aquellos días cuidaba del sacratísimo deber y deseo, de salvar mi pellejo y no tuve ocasión de conocer detalles. Me han dicho que actualmente – escrito a fines de 1957 – vive en Italia y anda libremente por la calle. ¿Es posible que esto ocurra en un país democrático? No me extrañaría que la democracia, tal como la entendíamos nosotros y tal como se empeñan en mantenerla los países libres, desemboque en un fracaso completo. Es indudable que se ha de modificar, como se han modificado ininidad de conceptos de la vida que parecían inmutables. Desde luego, no es posible que pueda gozar de la libertad, quien se aprovecha de ella para coartar la de los demás. Y aquí está precisamente el busilis, el quid de la cuestión.

Fragment 7:

Cada día, sabíamos de que se habían encontrado muertos en la carretera, seis, ocho, diez, veinte hombres indefensos y muchas veces, maniatados. ¿Como podría arreglarse este desenfreno? ¿Quien podría evitar las trágicas represalias? ¿Qué clase de locura se había apoderado de los hombres?

El terror lo invadía todo, ya no dormía nadie tranquilo. Venganzas personales. Tribunales sumarísimos

formados por gente indigna. Esquizofrénicos, armados. Sin control de ninguna especie. Toda la hez, la zurrapa, de Mallorca, se apresuró a vestirse de lo que fuera, con tal de llevar un arma y tener derecho a perseguir. Y quienes tenían algo de que avergonzarse, mas méritos querían contraer ante los nuevos amos de la situación; a costa de los que habíamos quedado atizmadados por el dictado de rojos.

(...)

Las noticias que yo recibía del exterior eran cada vez mas pesimistas. Los asesinatos se sucedían diariamente y el número de víctimas se acumulaba en los cementerios de Palma, Porreras y el de Son Coletes en Manacor. Cada parada en la calle de un auto, era, para nosotros, un sobresalto. Sabíamos de continuos registros domiciliarios por falangistas incontrolados que terminaban en la desaparición de los detenidos. A los pocos días, en el cementerio de Palma o en otro de los nombrados, se hallaba un hartillo con la ropa del desaparecido.

Fragment 8:

A D. Antonio le ocurrió la tragedia que todos barruntábamos. Un día fueron a su casa y se lo llevaron a él y a la radio. El mismo día le llevaron a la carretera que va de la de Andratx a Bendinat, y, allí, le asesinaron, vilmente. El pobre señor está enterrado en el cementerio de Calvià a donde le llevaron por estar Bendinat enclavado en aquel término.

Los treinta días que pasé en casa de la Madona María, serán para mi, inolvidables. Inolvidables tanto por lo mucho que sufrí, como por las bondades de los que me acogieron. Tengamos en cuenta que, por aquellos días, cuando se encontraba a un escondido, se llevaban con él, al dueño de la casa y a veces a sus familiares, corriendo todos la misma suerte que, como sabemos, era la cuneta.

Por las noches, el hijo mayor de la casa, venía a dormir conmigo y me contaba lo que se decía por la calle y lo que había visto. Una noche, estuvo delirando continuamente, preso de la mas cruel pesadilla: al regresar de su trabajo, había visto tendidos, en un torrente cercano, a cuatro hombres que él conocía. Y les había visto, mirando al Cielo, con los ojos desmesuradamente abiertos...

Fragment 9:

Un domingo, me decidí a enviar un recado a mi amigo Antonio Roca, a quien había colocado de conserje en los Depósitos Regulares de Agua, de Son Tugores. Llegaban hasta mí noticias de que no se perdonaban a los que pertenecían a la masonería. Y Antonio, mi amigo, había sido precisamente el secretario y tenía, según noticias, una graduación elevada. Le envié un papel escrito de mi puño y letra que él conocía a la perfección, por mediación del hijo mayor de la casa, Vicente, que, aunque joven, se merecía la máxima confianza, invitándole para que viniera a verme. Mi deseo era hacerle conocer mis temores, para que no confiara en la seguridad que le brindaban sus jefes del ayuntamiento, a los que los acontecimientos podían arrollar, como sucedió en efecto. Antonio, ante mi llamada, se acobardó, me mandó recuerdos y dijo que no se atrevía a moverse. No tardó en ser detenido y asesinado como todos los masones.

Fragment 10:

A pesar del absoluto secreto que se guardaba en casa de Mado María, sobre mi estancia, no pude permanecer tranquilo. Una vez, tuve que saltar de mi escondrijo rápidamente, porque se vió venir una patrulla de falangistas, hacia la casa donde yo moraba. Me escondí en la carbonera y pocilga, en compañía de los cerdos que por cierto, no fueron muy amables conmigo, pues rezongaron continuamente, poniendo en peligro mi seguridad. Por esta vez, los falangistas, no iban por mi.

En otra ocasión, se dió una batida por aquellos lugares, colocando incluso, centinelas falangistas, en los sitios estratégicos. También en esta ocasión salté de mi escondrijo de la casa, para que no me encontraran con el faldón levantado. Y me lancé al campo de maíz, que se ofrecía próximo, recién regado por cierto. (...)Arrastrándome por el suelo, con el corazón en un puño, como bestia perseguida, me adentré cuanto pude, mientras oía las órdenes de los directores de la tal batida. Siempre se buscaba a alguien y muchos criminales en potencia iban sueltos y con un *mauser* bajo el brazo.

No recuerdo exactamente las horas que permanecí sobre la tierra húmeda, recién regada del maizal. Lo que sí quiero traer a estos recuerdos, es la emoción que experimenté, cuando al empezar a anochecer, oí pasos que se dirigían hacia mí. Permanecí, sin respirar, hasta que sentí una mano que me golpeaba el hombro:

- Zeñó Juncosa – me dijo – Ya puede uzté zalí. Ya no hay naide. Lo he visto too dezde mi casa, a donde le vevaré a uzté a comerse una tortilla o lo que quiera.

El interfecto era un murciano, uno de los tantos murcianos a quienes habíamos dado trabajo del fondo destinado a combatir el paro forzoso. Y me conocía, porque, según él, fui yo quien le tramité su petición. Yo, no lo recordaba; pero sí siempre recordare su bella acción y el susto mayúsculo que me propinó.

Fragment 11:

El final de mi estancia en casa de Madó María, fué bastante trágico; pero antes quiero contar lo que me ocurrió con motivo de una incursión de aviones, llamemosle rojos, sobre la isla. Dichos aviones, después de descargar las bombas, descargaron paquetes de periódicos de la zona republicana española. Mestre Llorens, esposo de Mado María, se encontraba en el campo, cuando caían tan preciados paquetes y pensó, con razón, que a mi me sería muy grato contar con uno de ellos. Trájome uno, voluminoso, en el que figuraban números de El Socialista, L'Humanitat, La Publicitat, etc. Un verdadero festín para quien, como yo, andaba hambriento de noticias de la zona, por la que suspiraba noche y día, en mi ingenua ilusión.

Y mientras estaba leyendo con avidez aquella prensa llovida del cielo (eran las tres y pico de una calurosa tarde de agosto) entraron en tropel al establecimiento de mis bondadosos amigos, un pelotón de falangistas:

- Venimos a buscar los periódicos que ha recogido vuestro marido – exclamó el que hacía las veces de jefe

Madó María que para estas ocasiones tenía un temple magnífico, contestó sin inmutarse que debieron informarse mal, porque si bien sabía que habían caído periódicos de los aviones y que alguien había recogido algunos, su marido no había sido de ellos.

- Podéis registrar – añadió – empezad pues por aquí arriba – y enseñó mi cuarto, en el que yo había recogido ya todos los periódicos y con ellos, apretados contra mi pecho, me había apretado también, entre la puerta abierta y la pared.

Un falangistillo, el mas joven y vehemente, sin duda, tomó la escalera como un rayo, hacía arriba, fusil en ristre y al llegar al dintel, el jefe le paró:

- No seas tonto, aquí no habrá nada. Por algo nos manda a mirar aquí; baja.

El joven, no obstante, apretó la puerta contra mi cuerpo, para tener mas visualidad en toda la habitación y abundado con la creencia del jefe, añadió: - Ciertamente, no hay nadie.

Había leído en algunas novelas expresiones estereotipadas como “se me heló la sangre”, o “el corazón me saltó del pecho”, “de la capsá”, como decimos en vernáculo. Tales expresiones me parecían tan sin sentido, como las de cajón, de “bizarro general” o “bondadosa dama”. No obstante aseguro al que leyere, que sentí como se me helaba la sangre y como el corazón dejaba de latir.

Fué uno de los grandes, entre los mil y pico de sustos morrocotudos que experimenté durante mi epopeya, y que después de destruir mi sistema nervioso, lo que creo se llama ahora el sistema neuro-vegetativo, ha de llevarme a la tumba, lo cual no es ninguna novedad desde luego; pero lo digo porque creo que será este el final, en vez de unas vulgares fiebres de malta.

Fragment 12:

Pues bien; un día el Jefe de Falange en el lugar, nuestro conocido Aloy (a) ‘Pedaset’ fué a visitar al vecino

cojo y de buenas a primeras, le espetó que estaba enterado de mi estancia en casa de Madó María, que los muchachos estaban empeñados en ir a detenerme; pero que él, por estar agradecido a mí, por un favor que le hice, lo había demorado y que de ninguna manera quería ir personalmente a producirme tan grave daño, por lo que había designado a su “segundo” (un gañán que esperaba que al terminar la guerra le nombrarían coronel, creo que se apodaba ‘Gafa’) para que fuera a registrar la casa y detenerme a las 3 de la tarde. Estábamos a medio día, cuando ocurrió tal conversación y al poco rato, vino jugando una niña, nieta del vecino, que, disimuladamente, se sacó un papel del zapato y lo entregó a Madó María. En dicho papel se explicaba la conversación sostenida con el falangista y la natural conseja: Marchese, cuanto antes!

¿Como hacerlo? ¿A donde iba a dirigirme? En casa no sabían nada, ya que para evitar que les siguieran y por el humo supieran donde estaba el fuego, nadie venía a visitarme de mi familia. Por la carretera y en todas las entradas de Palma, existían controles que pedían la documentación. Y yo, no lo tenía naturalmente. La decisión tenía que ser rápida y así lo hicimos.

Yo llevaba barba de algunos días, me vestí con un traje lleno de yeso del marido de Madó María, que era albañil y calándome un sombrero de paja grande, contra el sol, me encaramé sobre una bicicleta, después de 20 años de no haber montado en ella, y el hijo de la casa, el mayor, Vicente, montó en otra, para marcarme el camino, abrir paso y además correr a avisar a mi familia en el caso de que fuera detenido.

Caía un sol de justicia, llegamos a los aledaños de Palma, a la hora en que el movimiento de obreros era mayor y esta circunstancia fué mi salvación. Los controles estaban materialmente “tapados” por los grupos de obreros que iban a comer, a sus casas. Otra circunstancia que también me favoreció, fué que en Casa Gaillard estuviera abierta la puerta del almacén donde teníamos y tenemos el plomo.

Fragment 13:

Un día, acudió a Casa Gaillard D. José Zaforteza Musoles, Jefe requeté, carlista de toda la vida, que era ingeniero municipal y Jefe de los servicios de Aguas, por tanto afecto a mi negociado por ser yo el Teniente de Alcalde – Presidente de la Comisión de Aguas.

Le había mandado llamar para cambiar impresiones sobre lo que convenía hacer, seguro como estaba de su seriedad y lealtad.

Acordamos que debía abandonar el almacén y situarme en Palma. ¿Donde y como? A donde, se acordó en casa de mis suegros que vivían en la misma casa donde vivíamos mis padres y yo. En la calle Miñonas 11, en el entresuelo, estaban mis padres, en el primer piso izda. estuve yo desde que me casé y en el segundo, se mudaron mis suegros cuando vinieron de Andratx.

Por ser poco conocidos aún en Palma y por no llamar la atención, por tanto, a los vecinos que les veían siempre en sus habituales movimientos, acordamos que sería el sitio mas indicado para trasladarme. Y para ir allí, D. José prometió venir a buscarme a las diez de la noche en un coche acompañado de media docena de requetés con sus boinas coloradas, una de las cuales, se coló sobre mi cabeza, para no desentonar, al ser detenidos en las avenidas por los falangistas de control.

Y así, una noche del mes de agosto, regresé a mi casa de siempre, para instalarme en el segundo piso. El primero, el mío, lucía la placa con mi nombre, pero permanecía vacío.

Fragment 14:

Pensé entonces en la conveniencia de poner a salvo el pellejo de una manera definitiva, lo que solo podía hacerse – ironías de la vida – yendo a parar a la cárcel. Y lo difícil – mas ironías de la vida – era poder llegar a la cárcel, sano y salvo. Para conseguir todo eso, me decidí a llamar a mi amigo D. José Zaforteza, quien como jefe de Requetés, tenía una indudable personalidad en el llamado ‘Movimiento’, y una indiscutible solvencia en cuanto a mi seguridad personal.

Acudió a mi llamamiento y pusimos en marcha el plan que acordamos. A eso de las diez de la noche del día 24 de septiembre de 1936, vino a buscarme y a pié, a mano a mano, como si tal cosa, pasando por la calle de Puigdorfila, S. Nicolás, Plaza del Mercado, fuimos al domicilio de D. José que lo tenía en la calle de Capuchinas.

(...)

Al día siguiente, después de desayunarnos, salimos a eso de las diez de la mañana hacia el cuartel de la Guardia Civil, a la que habíamos decidido iría a entregarme. Don José iba armado de pistola a punto, porque frente al Cuartel, en el Hotel Buenos Aires, exactamente, había un puesto de Falange, desde donde habían divisado algunos “rojos” que al ir a entregarse a la Guardia Civil eran detenidos por los falangistas quienes daban cuenta de ellos en la forma expeditiva y sumarísima que todos conocemos.

(...)

Se llamó a un taxi y acompañado de un sargento y dos guardias, montamos en él, saliendo hacia el Instituto y Avenida adyacente. Ví como Luis apresuraba el paso para darse cuenta de mi itinerario. Al final de la Rambla, estaba entonces el Gobierno Civil. Y ante dicho edificio, nos paramos. Salió el sargento con un pliego y en el coche quedamos, los dos guardias y yo. Intenté iniciar una conversación; pero ninguno de los dos se dignó contestar. Al volver el sargento y reunirse con nosotros, le pregunté si podía decirme a donde me llevaban. Tampoco contestó. (...) Enfilamos la calle de los Olmos y al llegar a la plaza de Eusebio Estada, hoy Plaza de España, doblamos hacia la izquierda. Entonces ya no me cupo la menor duda: me llevaban a la Carcel Mir.

Fragment 15:

El aspecto del almacén-prisión era verdaderamente alucinante. De techo altísimo, siempre flotaba como un polvillo que se asemejaba a la neblina. Los colchones, cajones, maletas y demás enseres de los presos estaban a los lados, dejando el centro como paseo. Un paseo que no cejaba desde la mañana hasta la noche. Todos deambulaban por la derecha, dando la vuelta hacia la izquierda. Algunos permanecían sentados, viendo pasar a los demás.

El olor era de carne humana, sudor y zotal, todo ello agitado en la coctelera del polvo continuamente flotando. Y además, un murmullo que por ser producido por tantas gargantas llegaba a ser ensordecedor.

Para la limpieza había unas picas de lavar en las que se sumergían los que se querían bañar, a la vista de todos. Y los excusados eran unas placas con un agujero, cerca del cual desembocaba continuamente un tubo de plomo del que salía agua. Bajo aquel tubo y cerca de...lo demás teníamos todos que ir a limpiar el plato y la cuchara de nuestra comida. Resultaba muy dificultoso limpiar el plato en tan poco espacio, sin peligro de dar con algún “cuerpo extraño”.

Me situé cerca de los de Sóller i Pollença. Todos los presos procuraban agruparse todos los del mismo pueblo y los de Palma, que éramos la mayoría, nos juntábamos en la “kabila” que más nos atraía (a estos agrupamientos los llamábamos kábilas). Al día siguiente recibí maleta y colchón de casa y, en el suelo como todos los demás, instalé mi “dormitorio”.

Fragment 16:

El primer susto, nos lo llevamos con el juicio sumarísimo que se hizo contra nuestro compañero D. Lorenzo Roses. Al volver, custodiado de donde le juzgaron, nos dijo que le habían pedido 30 años de cárcel o cadena perpetua. No sabíamos qué partido tomar ante tamaña barbaridad

(...)

Lo que antecede, nos confundió aún más; pero por la noche, todo empezó a aclararse. Antes de acostarnos, llegó una orden de incomunicar al Sr. Roses, porque el Capitán General, disconforme con el tribunal que le condenaba a cadena perpétua, nombraba a otro, para revisar la causa, lo que significaba, para que lo condenaran a muerte. Así fué. Al día siguiente, se vió la causa, se le condenó a muerte y al rayar el alba del siguiente día, oímos como se lo llevaban a asesinarlo a la pared del cementerio.

(...)

. En nuestra clase asistía un joven llamado Antonio Mateu, que había sido alcalde de Inca y que, políticamente, apenas era conocido. Pues a este compañero le metieron un volante en el cajón de su mesa escritorio donde trabajaba que era en las oficinas del Registro de la Propiedad. El tal volante, anónimo desde luego, le decía que pronto llegaría el camarada Ferbal y otros camaradas para organizar no se qué follón. El Sr. Ferbal que era catedrático del Instituto de Palma, era un anarquista-tipo, en el sentido de que era individualista hasta el máximo y no formaba parte de ninguna disciplina de partido. ¿Como podía ser

“camarada”? Desde luego esto era lo de menos; el caso era contar con algo para montar un tinglado de “auxilio a la rebelión” o algo parecido. Y a Antonio Mateu, lo fusilaron creo que con Darder y Antonio Qués.

Fragment 17:

- Antonio Roca, que salga, bramó. Y se lo llevó. Nunca más se volvió a saber nada de él. Cuando sus familiares acudieron a pedir informes de él contestaban en la Comisaría Falangista lo mismo que hicieron con otros desaparecidos, como por ejemplo con el Sr. Pastor, con el buenazo del Sr. Pastor de 63 años de edad, profesor de dibujo del Instituto, contestaron siempre lo mismo:
- Tal día fue puesto en libertad, si no fué a su casa nosotros no podemos saber donde se había metido.

También en la cárcel Mir se entronizó el exterminio sistemático. Cada noche, mejor dicho cada tarde, porque el hecho se oproducía de 6 a 6 y media, por medio del “voceador”, que era un preso que cuidaba de transmitir las órdenes en voz alta, después de llamar la atención con varias palmadas, se leía una lista de unos diez o doce presos a los que “se ponía en libertad”. A mí, personalmente, me llamó la atención esa lista formada en su mayoría por destacadas personas del Frente Popular y en su mayoría marxistas: el presidente de la Casa del Pueblo, el de la Unión General de Trabajadores etc. Al día siguiente, otra lista similar, y así cada día. Pronto caímos en la cuenta que aquella libertad era la “libertad eterna”, y convinimos que cuando uno se fuera en libertad y llegara a su casa de veras, que enviara a un determinado amigo una cajetilla de cigarrillos bien precintada, pero que en su interior faltaran algunos cigarrillos. Se recibieron algunas, como tampoco vinieron a buscar algunas colchonetas; pero poquísimas, porque la proporción de libertad verdadera era casi nula. En muchas listas metían a algún desgraciado desconocido para echarlo a la calle.

Por el servicio secreto de información que teníamos establecido entre soldados, milicianos y hasta falangistas, nos enteramos que los que salían en libertad eran recogidos en la propia cárcel Mir, en la entrada anterior, por guardias de asalto que ya no gastaban “esposas”, sino rollos de alambre para apretar las muñecas de los “libertados”, después de llevarles los brazos a la espalda. Uno de los guardias llevaba unas tenazas con las que cerraba y cortaba los cabos de los alambres. De esta manera se llevaba a los desgraciados “libertados” a los calabozos de la Comisaría de Falange en la Plaza de Santa Magdalena, para transportarlos por la noche a los cementerios de Porreras o al llamado de Son Coletes de Manacor, donde eran vilmente ametrallados contra las tapias.

Fragment 18:

Recuerdo el día que los falangistas regresaron de Ibiza, donde hallaron muchos de sus compañeros fusilados por los “rojos” de allí. Volvieron furibundos. Recuerdo que era una noche de octubre, ventosa y desapacible. Estábamos ya sobre nuestros jergones, cuando oímos un tumulto espantoso en la avenida frente a nuestra cárcel. Llegaban los “valientes” enardecidos, cantando sus himnos y gritando: “¡queremos la cabeza de los presos!”. El escándalo fue creciendo, mientras la guardia que teníamos delante de las rejas tomaba posiciones. Ametralladoras, cestos con bombas de mano y las carabinas en alto. Intentaron forzar las rejas de la entrada, otros se esparcieron por los flancos del edificio y desde los andenes de la estación de Sóller y de la calle hoy llamada María Cristina intentaron agujerear las paredes para entrar por allí a la cárcel y matarnos como a ratas.

Serían las cuatro o las cinco de la madrugada cuando los presuntos asaltantes desistieron de sus intenciones. Cabe decir que tuvimos la suerte de tener al frente de la guardia un teniente o capitán de esos que llaman “garbanzos”, muy aficionado a la bebida, por cuyo motivo se le llamaba el Teniente Cazalla, que en momentos tan críticos supo portarse como un hombre.

(...) Llegó un día en que casi cada uno de nosotros teníamos un hueso bajo el colchón, y del mayor tamaño posible. Con aquel instrumento contundente pensábamos hacer frente a las ametralladoras y los fusiles de los próximos asaltantes, si lograban su propósito. Ya sabíamos que llevábamos las de perder, pero teníamos tomadas todas las medidas para morir matando, era la última solución que nos quedaba.

Otro día se produjo el intento de asalto esperado. Fué cuando la toma de Toledo por las tropas franquistas. También aquella noche, su enardecimiento los llevó a convertir las calles de Palma en una desenfrenada orgía en la que los muchachos falangistas tomaron su parte activa (...). El final de la juerga

desembocó en pedir la “cabeza de los presos”. Todavía recuerdo los chillidos histéricos de las mujeres, jóvenes parecían de acuerdo con sus voces, que nos llamaban ¡Canallas! ¡Marxistas!

Aquella noche fué casi trágica y al mismo tiempo homérica. Mientras arreciaba el escándalo fuera, mientras forcejeaban para abatir las barreras, mientras la guardia, toda completa en vilo, colocaba sus ametralladoras en posición de disparo al igual que sus fusiles, a los gritos de “¡Arriba España!” para hacer callar y retroceder a los asaltantes, ocurrió en el interior de nuestra cárcel, de la gran nave, un hecho impensado, una reacción inolvidable. Los comunistas que estaban con nosotros, acumularon en el centro múltiples colchones y jergones y se subieron encima, reclamaron silencio a los presos y luego empezaron a cantar: ¡Arriba los pobres del mundo!

Ninguna garganta enmudeció. Fueron mil exactamente los que, a coro perfecto, cantaron el himno comunista. Y en la barahunda estrepitosa que se produjo, se oían las voces de los asaltantes, las de los guardias amenazando con disparar sus fusiles si no callábamos, todo ello como alaridos dispersos, sobre el fondo uniforme y vibrante del himno proletario llamado “La Internacional”.

Fue aquella una noche que me será difícil de olvidar y que cuanto más pienso en ella, más comprendo lo difícil y lo incomprensible que fué poder soslayarla. No recuerdo cómo terminó todo. solo sé que aquella noche nadie durmió.

Fragment 19:

El día 1 de noviembre de 1936 abandoné la cárcel Mir a las 6 de la mañana, pelado como un quinto, pasando por entre varias filas apretadas de falangistas que pistola en mano nos hacían avanzar hacia unos camiones apostados en la acera de enfrente.

Todavía no había luz en la Avenida y muy poca gente, a no ser los protagonistas, se enteraron del hecho. Sólo nosotros y los “valientes” falangistas que nos empujaban.

Mucho había oído hablar de las aguas termales de aquel balneario, especiales para combatir el reuma; pero no había estado nunca en él. Por lo visto fué aquel balneario el primer campo de concentración que, como prueba, pusieron en marcha los falangistas. El Jefe de éste y los demás campos que luego se inauguraron fué un Teniente Coronel llamado Jiménez Porrás que había estado de agregado militar en la Embajada española de Berlín.

Este buen señor, para denominarlo de alguna manera, debió “mamar” algo de los alemanes, en materia de campos de concentración y quiso ponerlo en práctica en Mallorca. Por ejemplo, el patio, estaba rodeado de un enrejillado y alambres con puas, no existían retretes, se había abierto una profunda zanja en el terreno abierto contiguo al Balneario en cuya zanja, se había adosado una especie de caballete que actuaba como de barra de gallinero en donde nos columpiábamos los presos para soltar en la zanja nuestras deposiciones. En los cuatro puntos cardinales había unas garitas, con centinelas que por la noche se saludaban unos a otros con la cantinela “Centinela alerta” y la respuesta “Alerta está”. Si no hubiera sido trágico por los procedimientos, hubiera resultado grotesco y cómico. También, se instalaron potentes reflectores para el caso de que alguien se escapara y fuera preciso seguirle la pista con luz.

La llegada al campo fué muy sonada en aquel sector. Algunos conspicuos del lugar, querían retratarnos al bajar de los camiones, especialmente a los que teníamos la calificación de peligrosos.

Fragment 20:

Me llegó el turno y el proceder a abrir mi maleta, les dije a los Capitán y Teniente que me sería muy fácil hacerles ver cuanto traía pues lo tenía muy ordenado. Aquí, por ejemplo, les decía, tengo el jabón - y sin mirar, metía la mano y salía el jabón. Aquí están las cuartillas y izas! salían las cuartillas...Todo eso les producía cierta gracia y de paso iba logrando mi objetivo que no era otro sino el de lograr que se interesaran para que trabajara en la oficina, en vez de ir al campo a picar piedra.

Todo se fué desarrollando a la medida de mis deseos y una mañana se me llamó de la Comandancia para pedirme si quería trabajar en la oficina.

Acepté encantado y me fueron trayendo los libros rayados que les pedí para poner en práctica la organización administrativa de aquel Campo. No circulaban monedas sino fichas, cambiadas por aquellas al entrar. Debía llevarse una cuenta de monedas y fichas. Otra de mantas de 1ª, 2ª y 3ª vida, vales para la gasolina del camión. Relación de víveres para el rancho de los presos y comida de guardias, falangistas y

milicianos. Además, a máquina, debía extender oficios y los estadillos de nóminas de todos, en fin, había mucho trabajo que yo llevaba a cabo con gran satisfacción por parte de los jefes inmediatos.

Desde aquel sitio privilegiado, conseguí un sin fin de ventajas para mis compañeros, como por ejemplo evitar la censura de cartas que podían haber perjudicado al destinatario, promover y procurar visitas clandestinas de familiares con los presos, etc.

El trato especial que me daban, aunque sinceramente he de reconocer que era merecido por la labor que exhaustivamente llevaba a cabo, provocó la envidia entre los guardias civiles y falangistas que se daban cuenta de ello. Todos supieron que cada día me enteraba por la radio de la Comandancia del parte oficial del Gobierno de la República y que, naturalmente, transmitía a todos mis compañeros presos al irnos a acostar.

Fragment 21:

Supe luego que el Teniente de la Guardia Civil estaba de punta con los guardias civiles falangistas que le consideraban algo rojillo y así resultó que yo, sin comerlo ni beberlo, fuí la espoleta que desató la explosión.

(...) Por el caminar notamos que tras de unos arbustos algo se movía, el Teniente sacó rápido su pistola, dió un pisotón a la maleza y apareció un guardia civil, caracterizado falangista que estaba acechando nuestro paso, pistola en ristre. El Teniente le hizo levantar, le desarmó y le hizo seguir adelante, llevándose a un cuarto-calabozo. Al despedirme y entrar en el Balneario, le dije al Teniente: -Le agradezco mucho cuanto ha hecho por mí, celebro que tenga Ud. tan buenos sentimientos como me lo ha demostrado, no para mí, que me ha tenido cerca, sino para todos mis compañeros presos, aún sin conocerlos; pero esta noche es la última que he trabajado en la Comandancia. Le ruego encarecidamente que dé las oportunas órdenes para que mañana salga ya con mis compañeros a trabajar.

- Mañana no, me dijo, porque es el día de Navidad, pero sí irá ya el próximo lunes.

Al verme entre mis compañeros picando piedra me sentí liberado de un peso que me oprimía. El clima de los enemigos no me había probado, aunque mi labor de catequista había conseguido algo, mucho, para nosotros.

(...) Luego supe que mi traslado era motivado por el duelo entre el Teniente de la Guardia Civil y los falangistas. Hubo denuncia. A mi me trasladaron de Campo y al Teniente le encerraron en el fuerte de las Illetas, procesándole por tener relaciones con un rojo, darle los partes de guerra y demasiadas consideraciones, por lo que le pedían 30 años de reclusión. Estuvo seis meses en el Fuerte y al ser juzgado fué puesto en libertad. No fué a ningún Campo de concentración, quedando a la reserva.

Fragment 22:

A los pocos días tuve otro disgusto. Un compañero me advirtió que había oído como el cabo de los falangistas de Porreras había dicho:

- Parece mentira que a este Juncosa no se lo cargaran en Palma, siendo teniente alcalde. Si alguna noche sale a la zanja, yo me cuidaré de hacer justicia. Con solo decir que se quería escapar, el asunto quedará arreglado.

Pensé que lo mejor sería tomar una determinación valiente embistiendo de frente el asunto y así lo hice. Fuí al cabo y le demostré mis deseos de hablar reservadamente con él.

- Cuando estén todos a dormir, te llamaré - me dijo. Y así lo hice.

(...)

El cabo se quedó un rato perplejo, rehaciéndose enseguida para decir:

- No importa tomar las cosas así; pero no me negaréis que a un porrerense le ha de extrañar que siga viviendo un Teniente de Alcalde de Palma. En Porreras, las izquierdas tuvieron 68 votos y nosotros matamos a 70 para que no quedara ni un simpatizante por error. Del Ayuntamiento ni hablar, desde el Alcalde al último concejal, no dejamos ni uno. Primero, les hacíamos comparecer a una especie de tribunal que constituimos formado por tres de nosotros, sentados tras una mesa tapada con un mantel negro y dos candelabros, y como lo que interesaba en primer lugar era limpiarles la lengua que tantas blasfemias había soltado, les hacíamos tragar un buen vaso de aceite de ricino. Luego les pegábamos cuatro tiros a los pies para hacerles bailar y que el aceite hiciera su efecto y cuando se cagaban de miedo, entonces les dábamos el tiro de gracia.

Un sentimiento de repugnancia y al propio tiempo de lástima, ante individuos de tal jaez fué lo que me invadió.

Fragment 23:

En un aparte, el capitán se acercó y me dijo, muy emocionado: - Me han dicho que se lo llevan a Regana; pero estando aquí los veinte que esperan el camión, la verdad, no lo veo muy claro.

Pedí permiso para escribir una carta de despedida a mi familia y así lo hice. Entonces, subí al coche como si subiera a un cadalso.

En vez de tomar la carretera, mis acompañantes, que luego supe tenían orden de entregarme vivo, quisieron solazarse a su manera haciéndome descender del coche varias veces insinuando que iban a fusilarme. Pedí varias veces que me dijeran a donde me llevaban y nunca obtuve contestación.

Grande debió ser mi sufrimiento, puesto que la lengua se me hinchó de tal manera que no me cabía en la boca.

Llegué por fin a Regana, donde encontré a una serie de buenos amigos como Tomás Cano, José Serra, el "Esquerrà de S'Indioteria" etc. etc.

Poco a poco fuí rehaciéndome y me instalaron en una tienda de campaña agujereada y maltrecha colocada, como las demás, sobre el acantilado de Regana, batido por todos los vientos.

Lluís Juncosa Iglesias

Fragment 1:

Mon pare va pensar que era millor que se n'anàs del país, com altra gent que se n'havia anat amb els destructors anglesos, i va anar a parlar amb Monsieur Flanbain explicant-li la situació del seu fill, que no havia fet res però era regidor republicà. Ell li va dir que sí, que els mariners podien davallar a terra amb un uniforme més, i després ell pujar-hi com un mariner més. Li va demanar on era ara, mon pare li va dir que al carrer de les Minyones, però sense especificar el pis (ell no era a l'entresol, sinó a dalt, a calcs sogres). A la cuenta, Monsieur Flanbain era d'ultradreta i ho va dir als falangistes, que hi varen anar a tir fet. Jo el vaig acompanyar a ca don Pep Zafortesa per passar la nit, i a l'endemà el vàrem entregar al quartel de la Guàrdia civil de Bons Aires de davant la clínica Rotger.

Mon pare em va encarregar que jo vigilàs, vaig anar-hi i vaig veure que arribava amb don Pep Zafortesa que el va entregar. Més tard va sortit escortat per dos guàrdies civils que varen pujar a un taxi d'hàbit. Jo em vaig amagar, vaig anar corrensos darrera i vaig veure que el duien a la plaça d'Espanya, al magatzem de fustes de Can Mir que va ser després el cine Augusta. Aquest magatzem l'havien convertit en una presó col·lectiva, jeien en terra i en un extrem hi havia els guàrdies que els vigilaven. Cada vespre hi anava un grup de falangistes, llegia una llista de sis, set o vuit, se'ls en duien per Gènova, cap a Calvià i els pegaven dos tirs. El meu germà va passar molta pena fins que al final se l'endugueren al cap de concentració de Regana i es va trobar més segur.

Fragment 2:

(...) mentre cercava coses vaig sentir un gran renou al soterrani, a una porta foradada de ferro que comunicava amb uns trasters. La vaig obrir i em vaig trobar amb una pistola a l'estómac i amb un tio que em demanava: "On és el teu germà?". "No sé on és". "Mos han dit que és aquí, i si no el trobam te durem a tu". Em vaig quedar amb la boca més seca que un paper de vidre.

Venien dos falangistes i un policia rosset, un poc calb, de devers quaranta anys. Varen registrar per tot, i quan varen pujar varen trobar un escut de l'Olimpíada popular que jo havia duit de Barcelona. Em varen demanar què era i jo els vaig dir que me l'havien regalat. També varen trobar una postal d'en Lamberto i na Margalida, que havien estat a Brussel·les, i em demanaren si hi havien anat a comprar armes.

Després varen dir que sabien que en Lamberto era amb nosaltres i que els dugués on vivíem ara. Vàrem anar fins al "tomat", em vàrem posar darrera del cotxe, enmig de dos falangistes. El jove conduïa i el policia anava al costat. En arribar a la casa només hi havia na Pepa, a qui vaig demanar un tassó d'aigua. "Fora, no

podeu parlar! Separats!”. Varen veure una fotografia d’una dona, no record de qui: “I això qui és, sa viuda?” (ja el donaven per mort!). Varen mirar per tot, fins i tot davall dels llits, i quan se n’anaven el policia va dir als falangistes: “Deixau-lo fer, que és un nin”. Si no és per ell, me’n duien . Me’n vaig salvar de bones i això demostra com es vivia en aquell temps de gran inseguretad

Fragment 3:

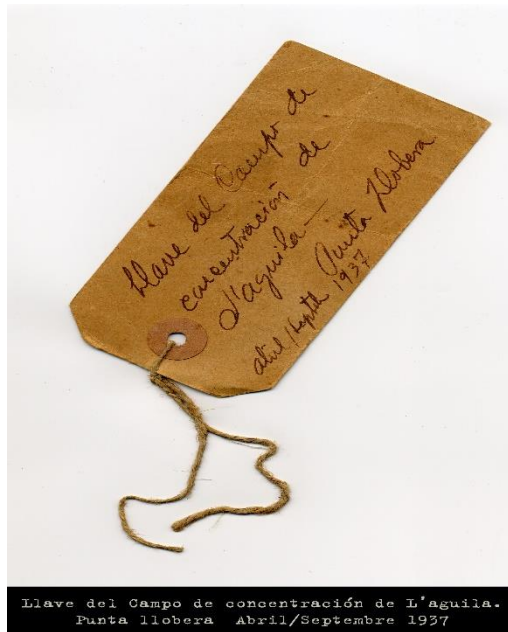
Quan l’amollaren després del camp de concentració va tornar a fer feina al negoci del seu sogre, però ho havia passat molt malament i estava molt fotut. Al camp havia picat pedra, al dits es posaven fundes de plom i picaven per fer picadís per fer carreteres. Com que ell era músic, va coincidir amb un metge que nomia Miró que sabia tocar el violí, un practicant que nomia Simoncelli que sabia tocar el violoncel, i varen conseguir un harmòniun. Com que ell sabia tocar molt bé el piano, en Jiménez Porras, que era el cap del camp, i en Tamarit, que era un coronel, li varen fer un tracte de favor. Tocava durant la missa, assajava, i amb això va poder recuperar-se un poc

Fragment 4:

(parlant sobre Lambert) “Totes les penalitats i el passar pena li passaren factura més tard. Quan va tornar a fer feina fumava, i un bon dia em va cridar perquè s’havia com acubat. Record que tenia un altell de fusta amb una taula de despatx i un sofà cubista, on el vaig trobar pàl·lid i mig acubat. Li vaig prendre el pols, tenia un dolor d’angina de pit. Va seguir un tractament, i quan ja estava mig recuperat va voler anar a Barcelona a Codina Altés, que era un cardiòleg molt bo. Jo l’hi vaig acompanyar i li va parlar en termes de comerciants: “Vostè tenia un crèdit de cent i se li ha reduït a trenta, de manera que hi ha d’adaptar la seva vida”. Jo ja li havia llevat el fumar. Li va receptar una injecció de maselàstica (?) cada setmana, i que jo el controlàs. A partir de llavors cada dijous em venia a veure, després venia al despatx i jo li posava la injecció. Això ho va fer durant onze anys!”

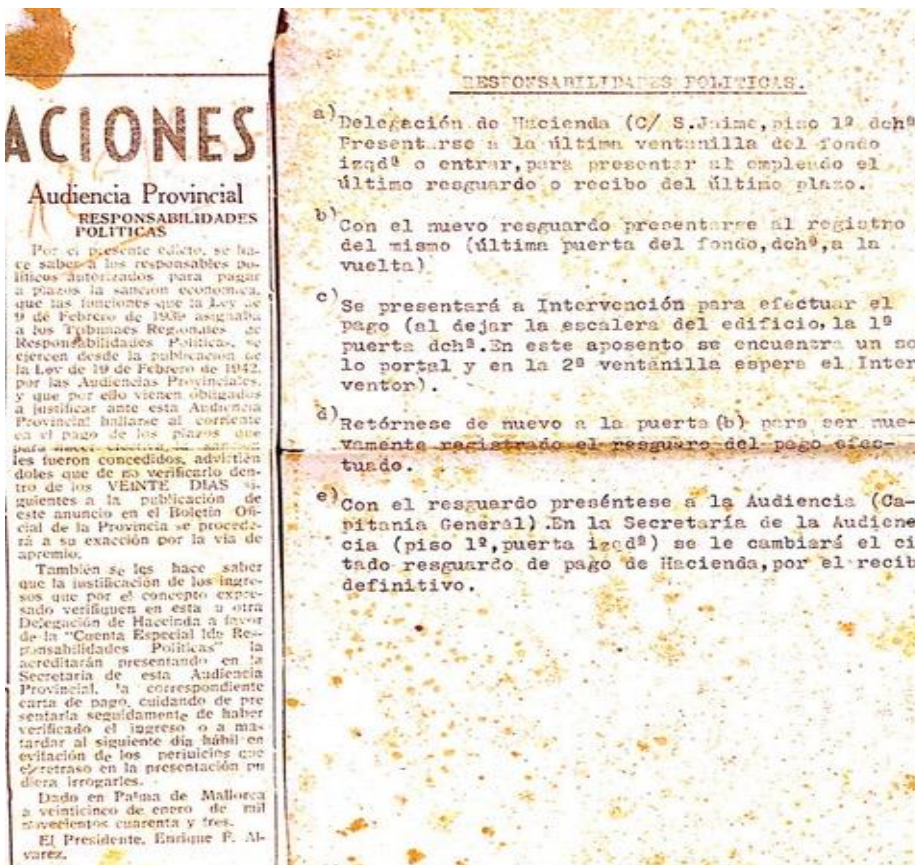
- **Apèndix 2: Documents i dibuixos**

Fotografia 1: Clau de camp de concentració de Regana, datada d'abril/setembre de 1937

Llave del Campo de concentración de L'agüla.
Punta llobera Abril/Septiembre 1937

Fotografia 2: Fragment de diari datat de 25 de gener de 1943, que indica la possibilitat d'acudir a l'Audiència Nacional per "Responsabilidades Políticas"

Fotografia 3: Pagament de 4000 ptes., de 24000 necessàries per Responsabilitats polítiques.

DILIGENCIA.- Per la presente hago constar que en el dia de hoy veintiuno de Noviembre de mil novecientos treinta y nueve ha entregado en mi Secretaría D. LAMBERTO JUNGOSA IGLESIAS una carta de Pago expedida por la Delegación de Hacienda en la cual se acredita el ingreso en la "Cuenta Especial" de Responsabilidades Políticas la cantidad de CUATRO MIL PESETAS importe del primer plazo de las veinticinco mil pesetas impuestas como sanción a aquel en el expediente de responsabilidad seguido contra el mismo.- Daniel Barros Rubricado.

